

III C
Fr 14.

IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

SZILÁDY ÁRON

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

CSÁSZÁR ELEMÉR

*

HUSZONHETEDIK ÉVFOLYAM

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1917

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
 Magyar Irodalomtörténeti Intézetek Könyvtára

Lelt. napló: VI/6 Lsz.: 50

csoport: _____ szám.

ÁLL. POLGÁRI ISK. TANÁRKÉPZŐ FŐISKOLA
 Budapest, az Athenaeum r.-i. könyvnyomdája.

Leltári száma: _____

35. 18.

TARTALOM.

TANULMÁNYOK, ÉRTEKEZÉSEK.

	Lap
<i>Alszeghy Zsolt</i> : Epigon lírikusaink a XIX. századig	419
<i>Császár Elemér</i> : Toldy Ferencz kritikai munkássága	297, 405
<i>Elek Oszkár</i> : Totnai Lajos balladái	169
<i>Galamb Sándor</i> : Kant és Madách	181
<i>Dr. Grexa Gyula</i> : Arany János Csaba királyfi-jának töredékei ...	24, 151, 277
<i>Király György</i> : A trójai háború régi irodalmunkban	1, 129
<i>Szegegy Rezső</i> : A Toldi-trilogia szerb fordítása	385
<i>Szigetvári Iván</i> : Gvadányi Helikoni köre	39
<i>Váczy János</i> : Kazinczy Marmontel-fordítása	257

ADATTÁR.

A Berzsenyi-kritika eredeti fogalmazványa. <i>Császár Elemértől</i>	464
Adalékok Csokonai költészetéhez a sárospataki könyvtárból. Közli: <i>Harsányi István és Gulyás József</i>	57
Amade László egy ismeretlen latin verse. Közli: <i>Császár Elemér</i>	469
Bolyai Farkas akadémiai tervezete. Közli: <i>Dr. Perényi József</i>	88
Bolyai Farkas székfoglaló beszéde. Közli: <i>Dr. Perényi József</i>	83
Csokonai Mihály egy elfelejtett verse. <i>Dr. Batta István</i>	351
Egy elfelejtett Csokonai-vers. <i>Vida Imrétől</i>	106
K. Fráter István versei Teleki Mihályhoz 1684-ből. Közli: <i>Alszeghy Zsolt</i>	201
Garay János két levele Kovács Pálhoz. Közli: <i>Pitroff Pál</i>	463
Institoris Gábor egy levele. Közli: <i>Baros Gyula</i>	471
Laskai János verses levele a Charicleáról. <i>Király Györgytől</i>	459
Levelek Adorján Boldizsár levelesládájából. Közli: <i>Dr. Wallentinyi Dezsőné</i>	90
Pákh Albert levelei Tompa Mihályhoz. Közli: <i>Dr. Wallentinyi Dezsőné</i> ...	78
Régi magyar versek a sárospataki könyvtárból. Közli: <i>Harsányi István és Gulyás József</i>	330
Révay Miklós egy levele 1798-ból. Közli: <i>Agárdi László</i>	214
Sárosy Gyula kiadatlan írásai. Közli: <i>Kara Győző</i>	107, 184
Szentmiklóssy Alajos életrajzához. <i>Gálos Rezsőtől</i>	461
Szigeti József levelei Egressy Gáborhoz. Közli: <i>Dr. Perényi József</i>	345
Gr. Teleki László levelei Pulszky Ferenczhez. Közli: <i>Vértesy Jenő</i> ...	217, 313
P. Thewrewk József levelei. Közli: <i>Dr. Kristóf György</i>	352, 438

KÖNYVISMERTETÉSEK.*

Lap

A konstantinápolyi magyar tudományos intézetnek szervezeti szabályzata.	
<i>Császár Elemér</i>	251
*Ambrus Zoltán: Színházi esték	381
Antalfy Gizella: Lessing a magyar színpadon. <i>Király György</i>	476
*Arany-koszorú	381
*Baksay Sándor irodalmi dolgozatai	485
Bayer Alice: Marmontel hatása Magyarországon. <i>Király György</i>	474
Borz Gyula: Kazinczy írói összeköttetései fogsága idejéig. <i>Király György</i>	475
*Cholnoky Viktor: Kaleidoszkop	381
Dézsai Lajos: Báró Jósika Miklós. <i>Zsigmond Ferencz</i>	359
Firtos Ferencz: A Debreczeni Disputa. <i>Alszegehy Zsolt</i>	482
Gondán Feliczán: A középkori magyar pálos-rend és nyelvemlékei. <i>Király György</i>	376
Gulyás József: A sárospataki kéziratos népmesegyűjtemény. <i>Császár Elemér</i>	484
*Gulyás József: Erdélyi János két kéziratban lévő drámája	382
Gyöngyösi Nándor: Gróf Széchenyi István szentenciái. <i>Király György</i>	476
*Harsányi István: A sárospataki Rákóczi-könyvtár és katalógusa	486
Hettesheimer Ernő: Arany uralomrajutása az irodalomban. <i>Király György</i>	477
Juhász Vincze: Desericzky Ince élete és művei. <i>Király György</i>	474
Kazinczy Ferencz tübingai pályaműve a magyar nyelvről. <i>Dr. Gálos Rezső</i>	245
Kéky Lajos: Baksay Sándor. <i>Zsigmond Ferencz</i>	122
Kéky Lajos: Tanulmányok Arany János epikájáról. <i>Gálos Rezső</i>	374
*Közlemények Szepes vármegye, múltjából	126
Magyar irodalomtörténeti tárgyú doktori értekezések 1916-ban. <i>Király György</i>	376, 475
*Mikszáth Kálmán hátrahagyott munkái	382
Mitrovics Gyula: Az aesthetika alapvető elvei. <i>Papp Ferencz</i>	121
Négyesy László: Arany. <i>Császár Ernő</i>	248
Pekár Károly: Magyar kultúra. <i>Király György</i>	250
*Petrik Géza: Magyar könyvészet 1901—1910.	126, 382
Petrovan Oszkár: Arany János kisebb epikai töredékei. <i>Király György</i>	479
Dr. Radnai Oszkár: Arany János nőalakjai. <i>Zlinszky Aladár</i>	364
Riedl Frigyes: Shakespeare és a magyar irodalom. <i>Négyesy László</i>	118
Dr. Rubinyi Mózes: Mikszáth Kálmán élete és művei. <i>Dr. Várdai Béla</i>	366
Schöpllin Aladár: Magyar írók. <i>Szathmáry Imre</i>	480
*S. Szabó József: Debreczeni és sárospataki papok a reformáció századában	126
Szepessy László: Tóth Ede népszínművei. <i>Király György</i>	379
Szerecz Alajos Imre: Kódexeink párhuzamos szentírási helyei. <i>Király György</i>	377
Ujhely Gizella: Kossuth Lajos a magyarművelődéstörténelemben. <i>Király György</i>	477
Valter Vilmos: A magyar népdal kezdőképe. <i>Király György</i>	479
*Vándor Iván: Balassa Bálint szerelmei	486
*Zoltványi Irén: Arany János emlékezete	487

* A *-gal jelölt művek az *Új könyvek és füzetek* cz. rovatban vannak — röviden — ismertetve.

VEGYESEK.

	Lap
Irodalomtörténeti repertorium. <i>Hellebrant Árpád</i>	127, 255, 383, 487
Új könyvek és füzetek	125, 254, 381, 485
Helyreigazítás. <i>Szerkesztő</i>	256
Helyreigazítás. <i>Dr. Grexa Gyula</i>	488
Helyreigazítás. <i>Galamb Sándor</i>	124
Hibaigazítás	124

I. TARTALOMMUTATÓ.*

A) A szerzők betűrendes sora szerint.

Lap	Lap
<i>Agárdi László</i> : Révai Miklós egy levele 1798-ból. (A.) 214	<i>Galamb Sándor</i> : Helyreigazítás ... 124
<i>Alszeghy Zsolt</i> : Epigon lírikusaink a XIX. századig 419	<i>Galamb Sándor</i> : Kont és Madách 181
<i>Alszeghy Zsolt</i> , Firtos Ferencz : A Debreczeni Disputa. (K.) ... 482	<i>Dr. Gálos Rezső</i> : Kazinczy Ferencz tübingai pályaműve a magyar nyelvről. (K.) 245
<i>Alszeghy Zsolt</i> : K. Fráter István versei Teleki Mihályhoz 1684-ből. (A.) 201	<i>Gálos Rezső</i> , Kéky Lajos : Tanulmányok Arany János epikájáról. (K.) 374
<i>Baros Gyula</i> : Institoris Gábor egy levele. 471	<i>Gálos Rezső</i> : Szentmiklóssy Alajos életrajzához. (A.) 461
<i>Dr. Balla István</i> : Csokonai egy elfelejtett verse. (A.) 351	<i>Dr. Grexa Gyula</i> : Arany János Csaba királyfi-jának töredékei 24, 151, 277
<i>Császár Elemér</i> : A Berzsenyi-kritika eredeti fogalmazványa (A.) 464	<i>Dr. Grexa Gyula</i> : Helyreigazítás 488
<i>Császár Elemér</i> : A konstantinápolyi magyar tudományos intézetnek szervezeti szabályzata. (K.) 251	<i>Gulyás József</i> I. Harsányi István alatt.
<i>Császár Elemér</i> : Amade László egy latin verse. (A.) 469	<i>Harsányi István és Gulyás József</i> : Adalékok Csokonai költészetéhez a sárospataki könyvtárból. (A.) 57
<i>Császár Elemér</i> , Gulyás József : A sárospataki kéziratos népmese-gyűjtemény. (K.) 484	<i>Harsányi István és Gulyás József</i> : Régi magyar versek a sárospataki könyvtárból. (A.) ... 330
<i>Császár Elemér</i> : Helyreigazítás. 256	<i>Hellebrant Árpád</i> : Irodalomtörténeti repertorium 127, 255, 388, 487
<i>Császár Elemér</i> : Toldy Ferencz kritikai munkássága 297, 405	<i>Kara Győző</i> : Sárosy Gyula kiadatlan írásai (A.) 107, 184
<i>Császár Ernő</i> , Négyesy László : Arany. (K.) 248	<i>Király György</i> : A trójai háború régi irodalmunkban 1, 129
<i>Elek Oszkár</i> : Tolnai Lajos balladái 169	<i>Király György</i> : Laskai János verses levele a Charicleáról (A.) 459

* A címek mögött zárójelbe tett (A.) adattári közleményre, (K.) könyvismertetésre utal.

Lap	Lap
<i>Király György</i> : Magyar irodalom-történeti tárgyú doktori értekezések 1916-ban. (K.) 376, 475	<i>Dr. Wallentinyi Dezsőné</i> : Pákh Albert levelei Tompa Mihályhoz. (A.) 78
<i>Király György, Pekár Károly</i> : Magyar kultúra. (K.) 250	<i>Zlinszky Aladár, Dr. Radnai Oszkár</i> : Arany János nólakjai. (K.) 364
<i>Dr. Kristóf György</i> : P. Thewrewk József levelei. (A.) 352, 438	<i>Zsigmond Ferencz, Dézsi Lajos</i> : Báró Jósika Miklós. (K.) 359
<i>Négyesy László, Riedl Frigyes</i> : Shakespeare és a magyar irodalom. (K.) 118	<i>Zsigmond Ferencz, Kéky Lajos</i> : Baksay Sándor. (K.) 122
<i>Papp Ferencz, Mitrovics Gyula</i> : Az aesthetika alapvető elvei. (K.) 121	— — Ambrus Zoltán: Színházi esték. (K.) 381
<i>Dr. Perényi József</i> : Bolyai Farkas akadémiai tervezete. (A.) 88	— — Arany-koszorú. (K.) 381
<i>Dr. Perényi József</i> : Bolyai Farkas székfoglaló beszéde. (A.) 83	— — Baksay Sándor irodalmi dotgozatai. (K.) 485
<i>Dr. Perényi József</i> : Szigeti József levelei Egressy Gáborhoz. (A.) 345	— — Cholnoky Viktor: Kaleidoszkop. (K.) 381
<i>Pitroff Pál</i> : Garay János két levele Kovács Pálhoz. (A.) 463	— — Gulyás József: Erdélyi János két kéziratban levő drámája. (K.) 382
<i>Szegedy Rezső</i> : A Toldi-trilogia szerb fordítása 385	— — Harsányi István: A sárospataki Rákóczi-könyvtár és katalógusa. (K.) 486
<i>Szigetvári Iván</i> : Gvadányi Helikon köre 39	— — Hibaigazítás. 124
<i>Váczy János</i> : Kazinczy Marmontel-fordítása 257	— — Közlemények Szepes vármegyec múltjából. (K.) 126
<i>Dr. Várdai Béla, Dr. Rubinyi Mózes</i> : Mikszáth Kálmán élete és művei. (K.) 366	— — Mikszáth Kálmán hátrahagyott munkái. (K.) 382
<i>Vértessy Jenő</i> : Gr. Teleki László levelei Pulszky Ferenczhez. (A.) 217, 313	— — Petrik Géza: Magyar könyvészet, 1901—1910. (K.) ... 126, 382
<i>Vida Imre</i> : Egy elfelejtett Csokonai-vers. (A.) 106	— — S. Szabó József: Debreczeni és sárospataki papok 126
<i>Dr. Wallentinyi Dezsőné</i> : Levelek Adorján Balázs levelesládájából. (A.) 90	— — Új könyvek és füzetek 125, 254, 381, 485
	— — Vándor Iván: Balassa Bálint. (K.) 486
	— — Zoltvány Irén: Arany János emlékezete. (K.) 487

B) Irodalomtörténeti korszakok szerint.*

I. Régi irodalom (1711-ig).		Lap
Király György. Gondán Feliczián : <i>A középkori magyar pálos-rend és nyelvenlékei.</i> (K.)	376	
Király György. Szerecz Alajos Imre : <i>Kódexeink párhuzamos szentirási helyei.</i> (K.)	377	
Š. Szabó József : <i>Debreczeni és sárospalaki papok a reformáció százdában</i>	126	
Alszegehy Zsolt. Firtos Ferencz : <i>A Debreczeni Disputa.</i> (K.)	482	
Vándor Iván : <i>Balassa Bálint sze- relméi.</i> (K.)	484	
<i>Hibaigazítás.</i>	124	
Király György : <i>A trójai háború régí irodalmunkban</i>	1, 129	
Király György : <i>Laskai János verses levele a Charicleáról.</i> (A.)	459	
Harsányi István : <i>A sárospalaki Rákóczi-könyvtár és katalógusa</i> (K.)	486	
Alszegehy Zsolt : <i>K. Fráter István versei Teleki Mihályhoz 1684- ből.</i> (A.)	201	
II. Újabb irodalom (1711—1825).		
Császár Elemér : <i>Amade László egy latin verse.</i> (A.)	469	
Baros Gyula : <i>Insitoris Gábor egy levele.</i> (A.)	471	
Király György. Juhász Vincze : <i>Desericzky Incze élete és mű- vei.</i> (K.)	474	
Harsányi István és Gulyás József : <i>Régi magyar versek a sáros- palaki könyvtárból.</i> (A.)	330	
Szigetvári Iván : <i>Gvadányi Heli- koni köre.</i>	39	
Császár Elemér. Gulyás József : <i>A sárospalaki kéziratok nép- mese-gyűjtemény.</i> (K.)	484	
Király György. Bayer Alice : <i>Mar- montel halása Magyarországon.</i> (K.)	474	
Király György. Borz Gyula : <i>Ka- zinczy írói összeköttetési fog- sága idejéig.</i> (K.)	475	
Agárdi László : <i>Révai Miklós egy levele 1798-ból.</i> (A.)	214	
Alszegehy Zsolt : <i>Epigon liriku- saink a XIX. századig</i>	419	
Harsányi István és Gulyás József : <i>Adalékok Csokonai költészetéhez a sárospalaki könyvtárból.</i> (A.)	57	
Dr. Batta István : <i>Csokonai egy elfelejtett verse.</i> (A.)	351	
Vida Imre : <i>Egy elfelejtett Csokonai- vers.</i> (A.)	106	
Császár Elemér : <i>Helyreigazítás.</i>	256	
Király György. Antalfy Gizella : <i>Lessing a magyar színpadon.</i> (K.)	476	
Dr. Perényi József : <i>Bolyai Farkas székfoglaló beszéde.</i> Közli. (A.)	83	
Dr. Perényi József : <i>Bolyai Farkas akadémiai tervezele.</i> (A.)	88	
Dr. Gálos Rezső : <i>Kazinczy Ferencz tübingai pályaműve a magyar nyelvről.</i> (K.)	245	
Váczy János : <i>Kazinczy Marmontel- fordítása</i>	257	
Császár Elemér : <i>A Berzsenyi- kritika eredeti fogalmazványa.</i> (A.)	464	
III. Legújabb irodalom (1825-től).		
Király György. Gyöngyösi Nándor : <i>Gróf Széchenyi István szenten- cziái.</i> (K.)	476	
Gálos Rezső : <i>Szentmiklóssy Ala- jos élettrajzához.</i> (A.)	461	
Dr. Kristóf György : <i>P. Thewrenk József levelei.</i> (A.)	352, 438	

* A korszakokon belül, a mennyire lehető volt, időrendben.

Lap	Lap	
Pitroff Pál: <i>Garay János két levele Kovács Pálhoz.</i> (A.) 463	Galamb Sándor: <i>Helyreigazítás...</i> 124	
Négyesy László, Riedl Frigyes: <i>Shakespeare és a magyar irodalom.</i> (K.) 118	Galamb Sándor: <i>Kant és Madách</i> 181	
Zsigmond Ferencz, Dézsi Lajos: <i>Báró Jósika Miklós.</i> (K.) 359	Dr. Perényi József: <i>Szigeti József levelei Egressy Gáborhoz.</i> (A.) 345	
Kara Győző: <i>Sárosy Gyula kiadatlan írásai.</i> (A.) 107, 184	Király György, Szepessy László: <i>Tóth Ede népsziművei.</i> (K.) 379	
Dr. Wallentínyi Dezsőné: <i>Levelek Adorján Balázs leveles ládájából.</i> (A.) 90	Elek Oszkár: <i>Tolnai Lajos balladái</i> 169	
Király György, Ujhely Gizella: <i>Kossuth Lajos a magyar művelődéstörténelemben.</i> (K.) 477	Dr. Várdai Béla, Dr. Rabinyi Mózes: <i>Mikszáth Kálmán élete és művei.</i> (K.) 366	
Császár Elemér: <i>Toldy Ferencz kritikai munkássága.</i> 297, 405	Mikszáth Kálmán <i>Hátrahagyott munkái.</i> (K.) 382	
Gulyás József: <i>Erdélyi János két kéziratban lévő drámája.</i> (K.) 382	Zsigmond Ferencz, Kéky Lajos: <i>Baksay Sándor.</i> (K.) 122	
Vértesy Jenő: <i>Gr. Teleki László levelei Pulszky Ferenczhez.</i> (A.) 217, 313	Baksay Sándor <i>Irodalmi dolgozatai.</i> (K.) 485	
Dr. Wallentínyi Dezsőné: <i>Pákh Albert levelei Tompa Mihályhoz.</i> (A.) 78	IV. Vegyesek.	
Császár Ernő, Négyesy László: <i>Arany.</i> (K.) 248	Szathmáry Imre, Schöpflin Aladár: <i>Magyar írók.</i> (K.) 480	
Zlinszky Aladár, Dr. Radnai Oszkár: <i>Arany János uóalakai.</i> (K.) 364	Petrik Géza: <i>Magyar könyvészet 1901—1910.</i> (K.) 126, 382	
Király György, Hettesheimer Ernő: <i>Arany uralomrajutása az irodalomban.</i> (K.) 477	Király György, Valter Vilmos: <i>A magyar népdal kezdő képe.</i> (K.) 479	
Gálos Rezső, Kéky Lajos: <i>Tanulmányok Arany János epikájáról.</i> (K.) 374	Cholnoky Viktor: <i>Kaleidoszkop.</i> (K.) 381	
Dr. Grexa Gyula: <i>Arany János Csaba királyfi-jának töredékei.</i> 24, 151, 277	Ambrus Zoltán: <i>Sciukházi esték.</i> (K.) 381	
Király György, Petrovan Oszkár: <i>Arany János kisebb epikai töredékei.</i> (K.) 479	Császár Elemér: <i>A konstantinápolyi magyar tudományos intézetnek szervezeti szabályzata.</i> (K.) 251	
Zoltvány Irén: <i>Arany János emlékezete.</i> (K.) 487	Király György, Pekár Károly: <i>Magyar kultúra.</i> (K.) 250	
Arany-koszorú. (K.) 381	<i>Közlemények Szepes vármegye múltjából.</i> (K.) 126	
Szegedi Rezső: <i>A Toldi-Artilógia szerb fordítása</i> 385	Papp Ferencz, Mitrovics Gyula: <i>Az esztetika alapvető elvei.</i> (K.) 121	
	Hellebrant Árpád: <i>Irodalomtörténeli repertorium.</i> 127, 255, 383, 487	
	<i>Új könyvek és füzetek.</i> 125, 254, 381, 485	

II. NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

	Lap		Lap
Ábrányi Emil	385	<i>gyar</i> 156, 375, 376; — <i>Voj-</i>	
Adorján Boldizsár 90 sk, 115. —		<i>lina Ars poetica</i> 410; —	
<i>Patvaristák</i>	115	László 27, 28, 30, 32, 35 sk,	
Ady Endre	481	156; — <i>Hűnök harca</i>	29
Ágai Adolf	371	Armannino, <i>Fiorata</i>	16
Almássy Pál	316	Armbrust Kristóf, <i>Gonosz asszony-</i>	
Alszeghy Zsolt	478	<i>embereknek</i>	137
Amade László	420, 423 sk.	Armbruster J. M.	246
Ambrus Zoltán	381	<i>Athenaeum</i>	99, 101
Andrássy Gyula gr. 220, 221, 223,		<i>Ailakvidua</i>	278
232, 239, 242, 314, 315		Attila	152 sk.
Anonymus	6 sk.	Babits Mihály	150, 481
Ányos Pál	146, 432	Bajza József 94, 98, 100, 101, 103,	
Aranka György 83, 88, 89, 147;		298, 299, 306 sk, 345, 353, 408,	
— Nyelvművelő Társ.-a 45, 88 sk.		413, 478	
Arany János 81, 118, 119, 148,		Baksay Sándor 122 sk, 485; —	
150 sk, 169, 180, 248 sk, 270,		<i>Ilias</i> -ford.	148
277 sk, 364 sk, 368, 374 sk, 412,		Balajthy, <i>Szerencsétlen szerelme</i> s	434
415, 417, 481, 487; — balladái		Balassa József	482
119, 169, 174, 175; — <i>Ágnes</i>		Balassi Bálint 130, 131, 138, 139,	
<i>asszony</i> 169, 365; — <i>Árva fiú</i>		143, 420 sk, 467, 486	
170; — <i>Bor vitéz</i> 170, 171;		Baloghi László	434
— <i>Buda halála</i> 36, 158 sk,		Balzac, H. de	124
282, 285 sk, 291 sk, — <i>Édua</i>		Barakonyi Ferencz	420, 422
32; — <i>Előhang</i> 30 sk; — <i>Ka-</i>		Báróti Sándor 46, 271; — Mar-	
<i>lalin</i> 376; — <i>Két éves kard</i> 38,		<i>montel</i> -ford.	257 sk.
280; — <i>Kevchäza</i> 28, 155; —		Bartay Lajos	199
<i>Nagyidai cigányok</i> 416; —		Batsányi János	53, 54, 300, 432
<i>Öldöklő angyal</i> 32; — <i>Seflelem</i>		Batthyány Kázmér	233 sk, 315
37; — <i>Telemrehívás</i> 365; —		Batthyány Lajosné	243
<i>Toldi</i> 374, 375, 414, 415; —		Bayer József	119
<i>Toldi estéje</i> 374; — <i>Toldi sze-</i>		<i>Béla király és Banko leánya</i> 389, 398	
<i>relme</i> 162, 292, 380; — <i>Toldi-</i>		Bem tábornok	220, 224, 316
<i>trilógia</i> 385 sk; — <i>Utolsó ma-</i>			

Lap	Lap
Benoit de Sainte-Maure, <i>Le Roman le Troie</i> 5, 12, 14, 144	431; — <i>Az én vagyonom</i> 428, — <i>Keményhcz</i> 248, — <i>Tihanyi echóhoz</i> 429, 430
Beöthy Ödön 218, 225, 228, 235, 240 sk, 315 sk; — Zsigmond, <i>Csáb</i> 407; — Zsolt 149, 179, 260, 384, 414, 475, 478	<i>Czech-kódex</i> 376, 377
Bérczy Károly 80	Czetz János 313, 317
Berecz Károly 98 sk.	Czobor László, <i>Chariclea</i> 459 sk.
Beregszászi Pál 46, 54	Czuczor Gergely 94, 299, 300, 303, 309; — <i>Aradi gyűlés</i> ... 303
Berzeviczy Albert 118	Czwittinger Dávid 474
Berzsenyi Dániel 46, 417, 434 sk, 464 sk, 481; — versei 356 sk.	D
Bessenyei György 118; — <i>Buda tragédiája</i> 154, 284, 285	Dacier, Mme 141
Bethlen Albert 230; — István 460	Dálnoki János 13
<i>Biblia</i> 295	Dares Phrygius, <i>De excidio Tro- jac</i> 2 sk, 14 sk, 141, 147
Bikkessy ezredes 219, 220, 223	Daudet, Alphonse 251
Bittó István 313, 317	Dávid Ferencz 483
Bodnár Zsigmond 132, 137	<i>Dávidné dudája</i> 71, 73, 78
Bolyai Farkas 83 sk.	Dayka Gábor 146, 150, 248, 299, 417
Bónis Ferencz 339 sk, — <i>keserve</i> 336	Deák Ferencz 102
Borbély István 482	<i>Debreczeni Disputa</i> 482 sk.
Bourget, Paul 251	Debreczeni Márton, <i>Kiövi csata</i> 154, 155
Brassai Sámuel 116	Dembinsky 320
Buczy Emil 451, 454	Dessewffy József gr. 190, 191, 262, 265, 306, 307
Bürger 429	Dézsi Lajos 11, 12, 359 sk, 459
Byron, Lord 291, 376	Dictys Cretensis, <i>Ephemeris belli Trojani</i> 2 sk, 14 sk, 131, 141, 146, 147
C	Diószegi Mihály 425
Callimachus, <i>Vila Attilac</i> 288	Dobai György 433
Capra Aurea, Simon, <i>Ilias</i> 14	Dobosy M., <i>Grönland históriája</i> 106
Cechetti Rajmund 474	Donatus 22
Cholnoky Viktor 381	Donits András 39, 43 sk, 56
Csáktornyai Mátyás, <i>Erős Ajax</i> 11, 135	Döbrentei Gábor 88, 247, 258, 353, 431, 434, 438, 448, 449, 454, 464; — <i>Huszárdalok</i> ... 406
Császár Ferencz 198 sk, 300, 309, 478	<i>Döbrentei-kódex</i> 378
Csató Pál 310, 406, 407	Dömötör Pál 385
Csehszombati versei 428 sk.	Dugonics András 417; — <i>Troja veszedelme</i> 2, 147 sk.
Csehy József 263	
Csengeri János 141	<i>Edda</i> 278, 279, 281
Cserey Antal 35, 79, 105, 106; — Farkas 257; — Miklós 88	Édes Gergely 45, 48
Csernátóni Lajos 239, 244, 315	Egressy Gábor 94 sk, 101 sk, 345 sk.
Csizi István 39 sk, 48, 56, 37	<i>Életképek</i> 199, 200
Csokonai Vitéz Mihály 1, 46, 57 sk, 106, 107, 248, 299, 311, 352, 427 sk, 449, 464 sk; — pajkos versei 428; — <i>Anakreoni dalok</i>	Enyedi György, <i>Gismunda és Gis- quardus</i> 137; — Lukács 370

Lap	Lap
Eördögh Dániel 110, 111, 194	Gyöngyösi István 15, 130, 136,
Eötvös József, b. 29, 102, 152, 185,	138, 140, 149, 467; — <i>Chariclea</i>
417, 481; — <i>Házastulók</i> 300, 301	461; — <i>Daedalus</i> 143; —
Erdélyi János 92, 93, 96, 97, 112,	<i>Murányi Venus</i> 143, 144; —
309, 382; — Pál 422	<i>Ovidius ford.</i> 142 sk; János ... 54
<i>Érdy-kódex</i> 378	Gyulaffi Sámuel 460
<i>Érsekujvári-kódex</i> 378	Gyulai Pál 29, 78 sk, 118, 152,
Eszterházy Anna 53	481; — <i>Éji látogatás</i> 172
<i>Euryalus és Lucretia</i> 138	
F	H
Fábián Gábor, <i>Buda haragja</i> 154;	Hagedorn 426
Julianna 39, 41 sk, 55	Halász Ignác 271
Faludi Ferencz 146, 426, 427; —	Haller János 3, 7; — <i>Hármas</i>
<i>Tavaszi reggel</i> 426	<i>História</i> 140, 144 sk; — László 145
Farkas András 429; — Károly ... 429	<i>Hármas kis tükör</i> 165
Fárnek Dániel 431	Hegedüs Sándor, <i>Poétai próbái</i> ... 406
Fáy András 54; — Ferencz 194	Heinrich Gusztáv 245
Fazekas Mihály 405	Heliodoros, <i>Aethiopica</i> 461
Fejér György 464	Heltai Gáspár 138
Felcki Miklós 347	Henszlmann Imre 120, 478
<i>Felvidítő</i> , dalgyűjt. ... 59, 61, 64 68	Hetényi színigazgató 348, 350
Felvinczy György, <i>Trójai história</i> 141	Hilvéty Arnoldina 108, 109, 110
Festetics György gr. 46	Hoblik Márton 436, 437
<i>Festetics-kódex</i> 376	Hoffmann, E. T. A. 124
Firduszi, <i>Sahnámé</i> 32, 282, 283	Homeros 3, 6, 7, 9, 11, 19 sk;
Fogarasi János, <i>Búsongás</i> 434	140 sk, 145 sk, 150, 294
Földi János 247	Horatius 426, 435
Frankenburg Adolf 101, 199, 311, 407	Horvát Endre, Pázmándi 300; —
Fráter István, K. 201; — Pál ... 460	István 465 sk.
G	Horváth Ádám, P. 147, 269, 432;
Gaál József 312	— Cyrill, <i>Kuthen</i> 312, 407; —
Gál Mózes, öreg 361; — Sándor 319	János 477, 478; — Lajos 80, 82;
Garay János 94, 112, 309, 463,	— László 200; — Lázár, P. 99,
464; — <i>Árbocz</i> 406, 407, 410	100; — Mihály 225, 241, 315, 320
Gárdonyi Géza, <i>Fehér Anna</i> 380	Hubay Miklós 429, 430
<i>Gesta Romanorum</i> 7	Hubenay Ferencz né 347
Gleich, <i>Sagen d. ung. Vorzeit</i> ... 484	Hunfalvy Pál 155
Goethe 264	hún-monda 155, 156
Gömbös Antal 435	Hunyadi Ferencz, <i>Historia de</i>
Görgei Artúr 220, 224	<i>Obsidione</i> 11, 13 sk, 138
Greguss Ágost 119, 176	Husztai Péter, <i>Lenis</i> 11, 15, 132 sk.
Greksa Kázmér 141	Hyginus 14, 149
Guido de Columna, <i>Historia de-</i>	
<i>structionis Trojae</i> ... 1 sk, 130 sk.	I
Guyon Richard 234	Institoris Gábor 471 sk.
Gvadányi József gr. 39 sk.	Ipolyi Arnold 8; — <i>Magyar</i>
	<i>Mythologia</i> 29, 30, 155, 283, 284, 290
	Irányi Dániel 240

Lap	Lap
Jakab Elek 482	örző 301, 304; — Sándor 46,
Jámbor Pál 200	299, 307; — <i>Himnusz</i> 431 sk.
Jankó János, <i>Fohász-kodás</i> 435	Kiss László 234; — Miklós 221,
Jókai Mór 347, 349, 371, 417;	223, 227, 234
—né, Laborfalvi Róza 347	Klapka György 225 sk, 231, 313,
Jordanes 163 sk, 281, sk, 295	317, 323 sk, 329
<i>Jordánszky-kódex</i> 378	Klauzál Gábor 196, 198
Jósika Miklós b. 101, 200, 201,	Klopstock, <i>Messias</i> 204
310, 395 sk, 414; — <i>Az utolsó</i>	Kónyi János, Marmontel-ford. ... 259
<i>Bátori</i> 411 sk.	Kopitar, B. 246, 247
Jovanović J., <i>Toldi-trilogia</i> -ford. 385 sk.	Kossuth Lajos 101, 102, 120, 218,
Juvenalis 137	222 sk, 231 sk, 313, 315, 318 sk, 477
Kafka Margit 481	Kovács Dezső 482; — György
Kákonyi Péter 138	425; — József 429, 430; — Pál
Kállay Erzsébet 362	299, 300, 463; — <i>Eva asszony</i> 407
Kant, Immanuel 121, 181 sk.	Kovacsóczy Mihály ... 101, 102, 300
Karnarutić, <i>Vazetje Sigeta</i> ... 401, 402	Kováts József, <i>Acneis</i> -ford. 147
Károlyi György gr. 327; — Gyula	Kozma Andor 124; — János 482, 483
gr. 322, 323; — István 342; —	Kölcsény Ferencz 55, 119, 147, 258,
<i>halotti verse</i> 340; — Sándor gr. 342	269, 270, 300, 408, 417, 436, 437,
Katona József 7; — <i>Bánk bán</i>	442, 464 sk, 478; — <i>Kárpáti</i>
118, 119, 414	<i>kincstár</i> 412
Kaulbach 29, 152	Köteles Sámuel 88
Kazinczy Ferencz 51, 54, 90, 91,	Kövér Vincze 109, 110
118, 147, 245 sk, 257 sk, 298	Kriza János 165
sk, 304, 306, 353, 354, 408,	Kubinyi Rudolf 97, 101, 103
409, 415, 417, 427, 431, 438,	Kultsár István 216
443, 445, 449, 450, 453, 461,	Kunoss Endre 112, 309
466, 475 sk; — Pyrker-ford.	Kuthy Lajos 91, 97, 100, 414
305, 306; — Gábor 65, 192	La Rochefoucauld , maximái 264
Kéky Lajos 282, 283, 479, 485	Laskai János 459 sk.
Kelemen János, <i>Magyar nyelv</i> ... 434	Latabár szinigazgató 348
Kemény Zsigmond b. 93, 120, 124,	Lemouton Emilia 90
363, 417; — <i>Alhikmet</i> 124	Lendvay Márton 346
<i>Képes krónika</i> 164, 166, 167, 287, 288	Lessing 264, 476
Kerekes Ábel 353, 445, 449, 452	Lészay Dániel 354 sk, 438 sk.
Kerényi Frigyes 310	Lévai Névtelen, <i>Historia</i> ...
Kézai krónikája 157, 162 sk,	<i>excidii Troiani</i> ... 11, 15, 129 sk.
277 sk, 287, 289, 290	Lovik Károly 481
Kis János 248, 260, 262, 267,	Lugosi József 155
269, 299, 417, 419, 464, 465	Lukács István 429, 430, 436
Kisfaludy Károly 299, 301, 303,	Madách , <i>Az ember tragédiája</i> 181 sk.
414, 417; — <i>Álmatlan király</i>	Madarász László 239, 314
305; — <i>Három egyszerre</i> 301;	Madás Ferencz 117
— <i>Karácsonj</i> 305; — <i>Leány-</i>	

Lap	Lap	
Mádi János, Lit.	426	Pákh Albert 78 sk, 104, 105
Magyar Benigna	376	Pálfi Mór 482
<i>Magyar Minerva</i>	46	Pannonius, Janus, Homeros-ford. 6, 9 sk.
Majzik Imre	431, 433	Pap Endre 91, 92, 93; — Illés
Marczali Henrik	8, 9	31, 289; — Károly, Sz. 116
Marikovszky Gábor, <i>Attila ősei</i> ...	155	Pápai Molitoris Mihály 330, 335
<i>Márk királyfi</i>	336 sk.	Pápay Sámuel 261, 269
Marmontel, J. F.	257 sk, 474, 475	Papp Ferencz 364
Matthison, <i>Genfer See</i>	429	Papszász György 59
Mátyási János	427, 428	Petelei István 371
Megyeri Károly	346	Péterfy Jenő 123, 124
Mélius Péter	483	Petőfi Sándor 25, 90, 97, 118,
Mentovich Ferencz	36, 152	119, 156, 309, 310, 367, 415,
Mészáros Károly	190	416, 417, 419, 478, 481; — <i>Hely-</i>
Mikszáth Kálmán	366 sk, 481	<i>ség kalapácsa</i> 310; — <i>János vitéz</i>
Molnár Borbála 39 sk, 45 sk, 419;		310, 374, 375; — <i>Lehel vezér</i> 25
— János, <i>Régi jeles épületek</i> ...	147	Pintér Jenő 54, 137
Móricz Zsigmond	371, 481	Podmaniczky Julia bárónő 362
Nádasdy Lipót gr.	327	Poigár János, <i>Vil. világi nóták</i> 59, 72
Nagy Ferencz 147; — Ignác		Prielle Kornélia 350
310; — László, Branyicskai		Priskos Rhétor 152, 155, 163 sk,
440; — Pál, Fogarasi, <i>Véres</i>		279, 281, 289, 290, 292
<i>örökség</i> 300; — Sámuel	351	Prónai Antal 149
Naláczy István	439	Pulszky Ferencz 112, 196, 197,
Náményi Lajos	108	200, 217 sk, 313 sk, 478
Négyesy László	141	Puskin, E., <i>Anyegin</i> 173
Németh Antal, <i>Trója királynéi</i> ...	150	Pyrker László érsek ... 247, 305, 306
Nemzeti Színház	345 sk.	Rabenschlacht 277, 281
népdal	479, 480	Ráday Gedeon gr. 147; — Ge-
népmese	480	deon gr. (intendáns) 346 sk.
népszínmű	379, 380	Radvánszky János 420, 422, 472, 473
<i>Nibelung-ének</i> 26, 27, 32, 151,		Rajka László 459, 461
156 sk, 168, 277 sk, 292		Rájnisi József 147
Novák Chrysostom	215, 216	<i>Rákóczi-nóta</i> 339
Nyári Pál	346	Rákosi Jenő 150
Nyíri László	435	Ráskai Ferencz, <i>Viléz Francziskó</i> 389
Oláh Gábor 76; — Miklós, <i>Hun-</i>		<i>Regelő</i> 92, 93, 101
<i>garia et Athyla</i>	166, 292	Regőczy (Exner) Győző, <i>Réka</i>
Orczy Lőrincz b.	432, 435	<i>gyűszu</i> 281
Ormós Zsigmond	185	Réthy Mihály 346 sk.
Orosz József	220, 223, 226 sk, 315	Révai Miklós 147, 214 sk, 417
Ovidius 2, 3, 6, 7, 13, 14, 17 sk,		Révész Imre 155
22, 23, 130, 132, 135, 136, 140,		Riedl Frigyes 479, 480
142 sk, 146, 147, 335, 336		Rimay János 138, 420
		Rosty, <i>Felzets el</i> 426

Lap	Lap
Rotarides Mihály 474	Szemere Bertalan 313, 317, 320,
Rozsos Pál 215, 217	327; — Miklós 193; —
Rumy Károly 90, 91, 247, 263	Pál 55, 258, 419, 426, 464
Salamon Ferencz 152, 380	Szentgyörgyi Gellért 215, 217; —
Sallustius Crispus 3	József 267
Sándor Ferencz 318; — István 13, 118	Szentmiklóssy Alajos 353, 436,
Sappho 216	445, 451, 461 sk.
Sárosy Gyula 107 sk, 184 sk.	Szenvey József 303
Sas Mihály 429, 430	Szeóts István, T. 65, 66, 67, 70
Schodelné 346	Szerdahelyi György 118; — István 349
Sedlnitzky, rendőrminiszter 246	Szigethy Mózes, Sz. 354, 453, 458
Sebestyén Gábor, 429, 430; —	Szigeti József 345 sk.
<i>Háború</i> 428	Szigligeti Ede 347, 414
Servius 14, 15, 20, 22, 134	Szilády Áron 137
Shakespeare 118 sk, 169, 172; —	Szilágyi István 24, 25, 26, 151
<i>Macbeth</i> 173, 174	Szilágyi és Hajmási-monda 389
Sipos Pál 353, 438 sk, 452, 453	Szinnyei Ferencz 363
Somogyi János, Medgyesi 214 sk.	Szontagh Gusztáv 304, 408, 412
Somsics Pál 239	Szőke József 433, 435, 436; —
Steinacker Gusztáv, műfordításai 405	<i>A pillantó szemek</i> 430
Sujánszky Antal 79	Szűts Sára 64
Szaák Lujza 360	Tacitus 270
Szabó Dávid, Baróti 147, 150, 426;	Taikli Miklós 425
— István, Homeros-ford. 311;	Taine, H. 251
— Károly 13, 152 sk, 163 sk,	Takáts József, Péteri 46, 426, 429;
288, 291; — László, Sz. 146	— József 432, 435; — Sándor 420, 422
Szalkay Antal 147	Tasso, T. 142
Szarvady (emigráns) 220, 222,	Tegnér, E., <i>Frithjof-monda</i> 290
223, 239, 240, 243	Teleki Ferencz, <i>Mi Atyánk</i> 435,
Szász József 431; — Károly 80,	436; — József gr. 88; —
81, 82, 152, 155; — <i>Attila</i>	László gr. 120, 217 sk, 313 sk;
<i>halála</i> 281	— <i>Kegyencz</i> 414; — Mihály
Szathmári István 45, 50	201; — Miksa grófné 233; —
Szathmáry László 92, 93	Sándor gr. 235, 318, 319
Széchenyi István, gr. ... 101, 115,	<i>Teleki-énekeskönyv</i> 421, 422
119, 476, 477	Telepy György (színész) 346
Széchy Károly 141, 361; — <i>Gróf</i>	Temesvári Pelbárt 7
<i>Gvadányi József</i> 56	Tennyson, A., <i>Király-idyülek</i> 281
Szegedy Rezső 466	Thaly (emigráns) 240; — Kálmán,
Szegfi Mórné, Kánya Emilia 94	<i>Réka köve</i> 155
Székács József 391	Thewrewk Emil, P. 467, 469; —
Székely István, <i>Chronica</i> 11; —	József 352 sk, 438 sk, 469
Sándor, Aranyosrákosi ... 153, 154	Thierry, A., <i>Attila</i> 152, 288, 289,
<i>Székelyudvarhelyi-kódex</i> 378	292, 293; — <i>Attila-mon-</i>
Szeleczky Katalin 43	<i>dák</i> 153, 155, 288, 290, 291

	Lap		Lap
Thuránszky László	45	Vidor Emil	112
Thuróczy krónikája 163 sk, 277,		Vietoris László	425
290, 292		Virág Benedek	299, 435
<i>Thury György éneke</i>	468	virágének	421
Tinódi Sebestyén 140; <i>Jason ki-</i>		Vitezović, P. <i>Odiljenje Sigetko</i>	
<i>rály</i>	11 sk.		401, 402
Toldy Ferencz 8, 13, 35, 57 sk,		Vitkovics Mihály	465
64, 65, 69, 72, 73, 76, 80, 137,		Vízkeleti József	425
151, 157, 297 sk, 405 sk.		Vörösmarty Mihály 27, 93, 94,	
Tolnai Lajos	169 sk.	98, 100, 118, 120, 150, 153,	
Tompa Mihály 31, 78 sk, 309,		300, 303, 307, 311, 415, 417,	
417; — <i>A gölyához</i> 82, 83;		481; — <i>Áldozat</i> 414; — <i>Buvár</i>	
— <i>Ének Elele királyról</i> 155;		<i>Kund</i> 305; — <i>Cserhatom</i> 302,	
— <i>Olajág</i>	81, 82	307; — <i>Csongor és Tünde</i> 118,	
Tóth Ede 379, 380; — József		119, 174; — <i>Eger</i> 308; —	
346 sk; — Lőrincz 112; —		<i>Előszó</i> 119; — <i>Két szomszéd-</i>	
<i>Vata</i>	413	<i>vár</i> 308; — <i>Marót bán</i> 414;	
Török Gábor 194 sk; — János 78,	79	— <i>Szép Ilonka</i> 307; — <i>Szi-</i>	
<i>Trója históriája</i> (1544 előtt)	11	<i>lági és Hajmási</i> 307; — <i>Sziv</i>	
Türr István	220, 320, 328, 329	<i>lemetése</i> 119; — <i>Toldi</i> 305; —	
U bertinus	15, 16, 22, 130	<i>Tündérvölgy</i> 302, 308, 374; —	
Újfalvy Krisztina	48, 49, 52, 53	<i>Vérnász</i> 414; — <i>Zalán fu-</i>	
Ujházy László	225, 230, 233	<i>tása</i>	26, 288, 302, 306
Ujhelyi István	201	Vukovics Sebő 234, 236, 240,	
Ujj Péter	300	313, 315, 317 sk; — Sebőné 222	
V achott Sándor 93 sk, 100, 112,		W agner, R., <i>Nibelung-tetralogia</i> 281	
192; — <i>Versei</i>	406	Wallaszky Pál	474
Váczy János	466	<i>Walther-ének</i>	281
Vadnay Károly	80	Wass Samu	221, 230, 231
Vahot Imre	93, 94, 96, 199	Weber Artúr	363
Vajda János 481; — Péter 312;		Wenczel Gusztáv	156, 278
— <i>Buda halála</i>	154, 155	Wertheimer Ede	245
Vályi Klára	419, 427	Wesselényi Miklós b.	257
Vandrák András	111	Weszely Ödön	474, 475
<i>Váradí regestrum</i>	288	Würzburgi Konrád	1, 14
Vargha Gyula	480, 481	Z eyk Dániel	88
Varjas János	54	Zilahi János 335, 336; — <i>Phaeton</i>	
Vas Gereben	83	<i>lüzse</i>	330 sk.
Vass Paulina	108 sk, 184 sk.	Zólyomi Dávid	460
<i>Vásárhelyi Daloskönyv</i>	138	Zrinyi Miklós gr. 138, 140 sk,	
Vergilius 1, 2, 3, 6, 11 sk, 18 sk,		154, 466; — Péter, <i>Zrinyiász</i>	
131 sk, 140 sk, 426		391, 392, 401, 402	
Verseghy Ferencz	146, 269, 426	Zsák Adolf	460
Vetter (emigráns)	313, 319, 324 sk.	Zsoltárfordítások	378

A TRÓJAI HÁBORÚ RÉGI IRODALMUNKBAN.

(Első közlemény.)

A trójai mondák rendkívüli elterjedését és hatását az összes európai irodalmakban két körülményből szokták magyarázni. Egyrészt abból a leszármazási kapcsolatból, melylyel a legtöbb európai néptörzs vagy nemzet a menekülő és nyugaton letelepülő trójai hősökre vezeti vissza eredetét, másrészt pedig Vergílius nagy népszerűségéből s az őt körülövező szinte babonás tiszteletből. Ránk nézve azonban egyik magyarázat sem kielégítő, kivált ha saját irodalmunkban keressük e nagy befolyásnak nyomait. Igaz ugyan, hogy a nyugati írók nem egy alkalmat nyújtottak a magyar és a klasszikus nép érintkezésének hitére, de ezek csak elszórt esetek, szorosabb genealogiai kapcsolatok létrehozására nem voltak alkalmasak, már azért sem, mivel krónikásainknak sokkal fontosabb volt a magyarok eredetének a húnokkal és Attilával való összekötése. Guido de Columna *Pannoniát* trójai hűbéres tartománynak mondja, honnan Paris sereget szervez, mikor Helena elrablására indul. Ugyancsak Pannoniából jó *Precemessus* király ezer katonával a trójaiak segítségére.¹ Guido *Pannoniája* azonban nem más, mint olvasási hiba: az eredetiben (Daresnél és Benoît de Sainte-Maurenál) *Paeoniáról*, tehát Macedonia egyik tartományáról van szó.² Egy olasz író, Armannino, viszont Dares *Phrygiáját* költi át Pannoniává.³ Konrad von Würzburg ellenben a görögök pártján emleget egy magyar vitézt: *Cursalion úz Ungerlant, ein künnic rîch von hôher art.*⁴ A reggauti krónika szerzője meg épen Helenát

¹ Guido, *Historia Trojana*, 1486. Argent.: c, 3 r.; d, 2 v; [f, 5 v.]

² *Le Roman de Troie*. Publié par Léop. Constans. 6 köt. (Société des Anciens Textes Français, 1904—1912.) V. 6725. E de Peoine . . . li reis quin ert Pretemesus. ~ Dares, cap. IV. Hectorem in *Paeoniam* misit. Cap VIII. Priamus Alexandrum & Deiphobum in *Paeoniam* misit, ut milites eligerent.

³ E. Gorra, *Testi inediti di Storia Trojana*. Torino, 1887. 536 l. In questo tempo Laumedon avea poca gente in sua compagnia, però de Priamo suo figliulo . . . nel paese di *Pannonia* allora era a oste contro a' suoi nemici. ~ Dares, cap. III. Priamus in *Phrygia* erat, ubi eum Laomedon ejus pater exercitui praefecerat.

⁴ Ad. v. Keller kiad. *Bibl. des litt. Vereins in Stuttgart*, 44. k. 1858. 23910. verssor.

a magyar királylyal viteti haza Magyarországba, Trója elpusztítása után: ¹

von Ungren der kúng rich,
der mit gewalt gar werlich
Elena nam die kúngin

und fúrte si in daz rich sin
und behüb si mit gewalt sider,
wond si kam niemerme hinwider.

Mindez adatok nálunk alig voltak ismeretesek, egyedül Haller őrizte meg Guido tévedését, de bővebben ő sem aknázza ki a kínálkozó alkalmat. Ha valaki, akkor csak Horvát István lehetett az, a ki a paeonokat jászoknak, tehát magyaroknak tartotta. ²

Másrészt Vergilius népszerűsége is csak kis részben magyarázza a monda elterjedését. Hiszen a középkori s későbbi feldolgozók egy része nem annyira a klasszikusokból merítette anyagát, hanem inkább a kései római irodalom két prózai törtéijéért, a fríg Dares és a krétai Dictys tákolmányáért lelkesedett. Vergiliusnál különben Trója pusztulásának leírása (az *Aeneis* II. énekében) csak epizodikus jelentőségű, épen csak a megindító esemény Aeneas új honalapító küzdelmeiben. És ha XVI. századi íróink használták is munkáját, époly mértékben merítettek Ovidiusból, kinek több heroidája s a *Metamorphoses* egy része a trójai mondakörből való. Nem is szükséges ily külső körülményekben keresni a tárgy népszerűségének okát, maga a monda van annyira érdekes és jelentős, hogy benne keressük meg hatásának forrását. Már a görög mondatörténetben centrális és ciklikus jelentősége jut a híres vár-ostromnak; a mondák fejlődésének törvénye szerint lassanként köréje csoportosultak a legkülönbözőbb eredetű hősregék. Alig van kiváló hős, a ki részt ne vett volna a tízéves harczban, vagy valami módon kapcsolatba ne került volna vele. Herakles és az argonauták kalandjai, a hazatérő hősök bojongásai, a trójai menekülők új honalapítási küzdelmei, istenek és hősök mythosai, mind összefüggésbe jutottak Trója nevével. Nem kell csodálni tehát, ha mind régen, mind ma, a humanistikus oktatásban is oroszlánrésze jut Trója történetének, mert ez a legtermékenyebb és a legjobban kiaknázható terület, s a legtöbb klasszikus reminiscencia hozzá fűzhető. Mellette egyedül Nagy Sándor története az, mely — más okokból — hasonló közkedveltségnek örvendett. Adjunk igazat a jó öreg Dugonicsnak, mikor *Trója veszedelmének* előbeszédében erre az eredményre jut:

¹ *Germania*, 28 k. 38. l. Vajon ez összefüggésben van-e azzal a mondával, mely Otrókócsi Foris Ferencz állítása alapján, a görög Helenát azonosítja Argirus Tündér Ilonájával s Gyergyai Tündérországát a *Regnum Trojanorum*mal, nem tudhatni. L. Heinrich G. értekezését Budapesti Szemle, 1889. (59. köt. 168 l.) Gulyás József (IK. 23 : 451.) és Zolnai Béla cikkét (It. I : 109.)

² Tud. Gyűjt. 1830. VII—IX. köt. Jászok. II. A' jászokról, mint Toxoták-ról, Jónokról, Pannonokról, Pelagusokról, Paeonokról és Hellenekről. L. még Rajzolatok, 1825. 21, 26, 86. l.

»egy dologban sem törték fejeket úgy annyira a' Régi Irók, mint azon Város' ostroma', 's el-pusztulásának le-rajzolásában, 's ugyan azért-is, mivel annyi Irók munkálkodtanak benne, az emberi érz, és tehetség, ezt terítette-ki leg-ízebben a' napfényre.«

1. A monda forrásai.

Nekünk, mai nemzedéknek, a homerosi eposzok és az epikus ciklusból merítő latin költők, Vergilius és Ovidius, művei az egyedüli értékes forrásai a mondának. Tartalomban és költői formában egyaránt utólérhetetlen, örök alkotásai az emberiségnek, melyek minden nemzet irodalmának virágkorában a legnagyobb tiszteletet és befolyást érték el. A középkori írók azonban nem igen akartak róluk tudni, kivált Homerosról, s ha ismerték is, némi kicsinyléssel fordultak el tőlük, mert félszeg tudáosságuk nem akart hitelt adni a költői alkotásnak, hanem Dares Phrygius otromba tákolmányából büszkén ismételtették, hogy nem a régi poétákat követik, »kik között kiváltképen Homerus a' hiftóriának igazságát holmi maga találmányára fordította, és a' való dolgot hamíságra hozta; mert a' hamis Ifteneket, kikben néki hitele volt, kedve fzerint azoknak a' régi hadakozóknak tárfáságokban elegyítette« — ellenben igen is hitelt adnak a »Görög Ditisnek, és Dares Frigiufnak Trójai vitéznek, kik mind ketten jelen voltak a' Trójai hadban, 's az egész Trójai Hiftóriát igazán és rendfen le-irták«. Ezt olvassuk még a XVII. század végén is, Haller János Guido-fordításának bevezetésében.

Mindkét említett krónikás főként azzal tudott hitelt szerezni, hogy a trójai harczok szemtanújának mondta magát, Dares trójai, Dictys meg görög részről, bár kétségtelen, hogy mindkét ránk maradt latin szerkezet nem régibb a Kr. utáni első századoknál. Az állítólagos latin fordításokat már gyanúsakká teszi bevezetésük is, melyben arról igyekeznek számot adni, mint jutott krónikájok annyi századon keresztül az utókorra. A rossz latinsággal, száraz, kivonatos módon írott DARES 44 fejezetes történetét (*De excidio Trojae*) egy levél előzi meg, melyet a fordító, Cornelius Nepos, intéz Sallustius Crispushoz s elmondja benne, mint akadt athenaei tanulmányai közepett Dares kéziratára. Nyelve után ítélve nem régibb a VI. századnál. A másik, sokkal részletesebb (6 könyvből álló) munkának (*Ephemeris belli Trojani*) fordítója, Q. Septimius Romanus, azt a mesét költi, hogy eredetije, a krétai DICTYS, fönicziai betűkkel írta meg a maga krónikáját hársfatáblákra, melyeket koporsójában vele együtt eltemettek; Nero korában egy földrengés megnyitotta az ősrégi sír titkát, pásztorok megtalálták benne az írást, mely végre Rómába került, Nero könyvtárába. Valószínűleg ez sem régibb a IV. századnál.

A két munka eredete és forrásai körül nagy irodalom támadt; főképp arról folyt a vita, vajjon apokryph latin munkákkal állunk-e szemben vagy pedig csak fordítással, s így már a görög eredeti a hamisítvány. A régibb kutatók¹ már-már azzal zárták le a vitát, hogy a latin hamisítványok mögött semmiféle görög eredetit sem kell keresnünk, míg újabban főként a bizánczi átdolgozókkal való beható összevetés arra az eredményre jutott, hogy Dictys munkája valóban görög eredetin alapszik, s ezt egy előkerült papyrus-töredék is igazolta.² Daresről csak annyit tudott a legnagyobb valószínűséggel megállapítani a kutatás, hogy a ránk maradt száraz, helyenként értelmetlen szerkezet egy régibb, teljesebb latin mű kivonata.³ Ránk nézve ez utóbbi megállapítás azért fontos, mert mind a középkori nyugati, mind a XVI. századi magyar földolgozások olyan részleteit tartalmazták a mondának, melyek a ránk maradt kivonatos Daresből nem származtathatók, hanem vagy az elveszett teljesebb Daresre, vagy más latin munkára mennek vissza, melynek nyomait még a középkori Vergilius- és Ovidius-magyarázók megőrizték.

A monda középkori feldolgozói inkább a száraz és kivonatos Dares adatait használták fel, jobban bíztak benne és jobban is rokonszenveztek vele, mint *trójai* íróval, a már említett genealogiai kapcsolatnál fogva. A *görög* Dictyst, ki élénkebb, részletekben gazdagabb, élvezhetőbb előadásával Darest jóval fölülhaladja, inkább csak kiegészítésül használták, mintsem azért, hogy a történeti tárgyilagosság, az »audiatur et altera pars« elvének eleget tegyenek.

Mindkét író előadása több lényeges pontban eltér a klasszikusok képviselte hagyománytól. Míg ezek egyértelműen Helena elrablásában látják a trójai háború okát, addig Daresnél ez csak mellékes körülmény, ő visszamegy az argonauták kalandjaira, kik Herakles és Jason vezérletével még Laomedon alatt feldúlták Tróját és elrabolták Hesionét; Priamus király bosszút forral, s midőn fiaival a megtorlás eszközeiről tanácskozik, Paris ajánlja föl viszonzásképen Helena elrablását, kit neki Venus ígért oda a kedvező ítéletért. Dictys, görög szempontból nézve az eseményeket, egyenesen Paris tettéből indul ki s így a klasszikusok mellett marad, kiknek jobban hatása alatt áll, még stílusában is.

Dares mit sem tud Achilles haragjáról; nála ez azért vonul vissza a harcztól, mert szerelmes Priamus leányába, Polyxenába,

¹ H. Dunger, Die Sage vom Trojanischen Kriege. Leipzig. 1869. — W. Greif, Die mittelalterlichen Bearbeitungen der Trojanersage. (Stengel-féle Ausgaben und Abhandlungen aus dem Gebiete der Romanischen Philologie. LXI.) Marburg. 1886. — U. a. Neue Untersuchungen zur Dares- und Dictysfrage. 1900. Berlin.

² N. E. Griffin, Dares and Dictys, Baltimore, 1907.

³ Már régebben Körting, Dictys und Dares, Halle, 1874. Legjobban összefoglalva Constans id. Benoît-kiadásának VI. kötetében (1912.) 192 l. Bő könyvészettel.

a mi vesztét is okozza. Végül nála Trója pusztulását sem a hagyományos faló okozza, hanem Antenor és Aeneas árulása, kik a várost kiszolgáltatták a görögöknek.

Dictys jobban ragaszkodik a régi tradícióhoz, de az istenek beavatkozását szintén csak prózai, euhemeristikus módon értelmezi. Bár a háború oka nála Helena elrablása, de Eris aranyalmájáról, az istennők versenygéséről, Paris ítéletéről mit sem akar tudni. Mint Daresnél, nála is nagy szerep jut Achilles és Polyxena szerelmének. Achilles jelleme sem a homeerosi, nem nyílt csatában győzi le Hektort, hanem gyáván, orvul támadja meg és öli meg a hőst.

Mellőzve a középkori latin verses feldolgozásokat, melyek a monda további fejlődésére úgy sem voltak befolyással (l. Dunker id. m. 21. l.), az első s egyszersmind legfontosabb feldolgozása Dictys és Dares krónikájának nemzeti nyelven BENOÎT DE SAINTE-MAURE, XII. századi francia trouvère nagy verses regénye, *Le Roman de Troie*. Ez a mű két szempontból jelentős: 1. ez a legtöbb romantikus Trója-eposz, regény, verses és prózai história őse, 2. ez adja meg a tárgynak azt a középkori színezetét és jellegét, mely végleg ellentétbe hozza az antik hagyománnyal: a régi herosokból középkori lovagok lesznek, a lovagi erkölcsök, szokások, intézmények bevonulnak a hatalmas középkori várba, Trójába, melynek leírására a legcsodásabb, mesébe illő színeket pazarolják. Benoît eredeti alkotása többek közt: Troilus és Briseida szerelme, mely Guidón, Boccacción (*Filostrato*), Chauceren keresztül végre Shakespeare *Troilus és Cressidájában* megtalálta a maga méltó formáját.¹

Benoît szellemében és legnagyobbbrészt az ő művének felhasználásával készült a XIII. századi két német verses lovagregény, HERBERT VON FRITSLÄR és KONRAD VON WÜRZBURG munkája, az szorosabban az eredetihez ragaszkodva, ez önálló költői alakítással, más forrásokból is merítve.

GUIDO DE COLUMNA messinai bíró latin prózai regényének (*Historia destructionis Trojae*) az az érdeme, hogy a tárgynak olyan elterjedést biztosított, a melyet a régi francia és német eposzok nem érhettek volna el, már nyelvüknél fogva sem. Munkáját 1287-ben fejezte be. Azt állítja ugyan, hogy Dares és Dictys fölhatalosításával készült, de főforrása Benoît, kit azonban középkori szokás szerint nem nevez meg. Annál többet emlegeti Darest, még olyankor is, mikor az eredetiben arra vonatkozóan semmit sem találunk, hanem Benoît rovására kell írunk az adatokat. Guido eredetisége csak virágos stílusában, kifogyhatatlan leírásaiban, retorikus szónoklataiban

¹ W. Hertzberg, Die Quelle der Troilussage in ihrem Verhältnis zu Shakespeares *Troilus und Cressida*, (Jbuch der d. Sh. Gesellschaft, 1871.) — G. L. Hamilton, The Indebtedness of Chaucers *Troilus and Criseyde* to Guido delle Colonne's *Historia Trojana*. New-York, 1903.

és tudákos toldásaiban nyilvánul. Helena szépségeinek leírására három hasábon keresztül minden stilisztikai figurát, minden lehető és lehetetlen hasonlatot meg képet fölhalmoz, s végül is be kell látnia, hogy nincs emberi nyelv, melylyel az isteni asszony szépségét fel lehetne érni. Az öreg Homeros sokkal többet tud róla mondani ez egy hexameterrel:

αἰνῶς ἀθανάτησι θεῆς εἰς ὤπα ῥοιζεν.

Guido munkáját számtalan kézirat őrizte meg,¹ s az első nyomtatványokban is gyakran jelenik meg, XVI. századi kiadását azonban hiába keressük. Annál több fordítása jelenik meg a nép nyelvén. S ennek megvan a maga magyarázata. Míg a nép mohón olvasta és élvezte a maga nyelvén a regényes trójai históriát, addig a latinul értő, humanista műveltséggel telt reformátorok elfordultak tőle. Ők már Vergiliust és Ovidiust olvassák s latin fordításban Homeroszt is, ha pedig a költészet mellett kíváncsiak voltak a prózai történetre, a nagyon is középkori ízü compilatio helyett inkább Dares és Dictys felé fordultak, bár még nem tudtak helyes ítéletet alkotni e két apokryph munka igaz értékéről. Ennek a humanistikus hatásnak a nyomait igen érdekes módon fogjuk megfigyelhetni a XVI. századi magyar feldolgozásokban.

A népies átültetések, verses és prózai népkönyvek, fordítások a XV. és XVI. században érték el virágkorukat. A spanyol *Crónica Troyana* és az ó-északi *Trójumanna Saga*, a középangol *Seege of Troye* és a horvát *Trojanska Priča* egyaránt jelzik az elterjedés térbeli és időbeli határait.²

Hogy a mondát a középkorban nálunk is ismerték, arról már Anonymus tanuskodik, de a magyarnyelvű kódexirodalomban nincs nyoma. Annál népszerűbb azonban a XVI. században, mikor széphistóriának öten is feldolgozzák. A monda elterjedésének magyarországi története különben érdekes képét adja a humanistikus eszmék fejlődésének. Míg Janus Pannonius latin Homér-fordítása a magyar renaissance színvonalának értékes documentuma, addig a monda XVI. és XVII. századi átültetői részben ismét a középkori feldolgozások felé fordulnak. De az akkori magyar klasszikus műveltség dicséretére legyen mondva, mellettök erősen érvényesülnek a régi remekírók, különösen Ovidius és Vergilius, sőt Homeros ismeretének is akadunk

¹ Egy szép kéziratát a Sztáray-kódex őrizte meg a budapesti Egyetemi Könyvtárban, a Gesta Romanorummal együtt. L. Katona Lajos cikkét: EPHK. 1898: 401.

² Dunger, Greif, Constans és Gorra id. művein kívül I. Mussafia, Über die spanischen Versionen der *Historia Trojana* (Sitzungsberichte der Wiener Akademie, Phil.-hist. Classe, 1871.), G. Herger, Die Trojanensage der Britten. (Münch. Dist. 1887.) A. Zietsch, Über Quelle und Sprache des mittellengl. Gedichtes *Seege oder Batayle of Troye* (Götting. Diss. 1883.) A. Wesselofsky, Matériaux et recherches pour servir à l'histoire du roman et de la nouvelle T. I. [Ism. Romania, XVIII. (1889) 302 l.]

nyomára. Így a magyar feldolgozások részletesebb tanulmányozásával és forrásaik felkutatásával kapcsolatban, alkalmunk nyílik megfigyelnünk a középkori mondák és az antik hagyományok két ellentétes irányának küzdelmét irodalmunkban három századon keresztül, míg végtére a XVIII. század nagy irodalmi föllendülésében Homeros első magyar fordításával és a klasszikus költői irányok uralomrajutásával a középkor tarka és naiv meséi teljesen eltűnnek, s a régi költészet szelleme a maga megérdemelt befolyásához jut.

2. A trójai monda középkori irodalmunkban.

Régi kódexeinkben e mondának nyomát sem találjuk. Noha a középkori példázó irodalom a maga tárgyait válogatás nélkül merítette a legkülönbözőbb forrásokból, sőt akadt író, ki Ovidius *Átváltozásaira* is allegorikus, erkölcsi köntöst szabott, mégis a régi görög regék aránylag keveset szerepelnek a példatárakban. A *Gesta Romanorum* (a vulgáris szöveg) mindössze egyszer tér ki rá: a 156. elbeszélésben: *De causa subversionis Troie*, röviden elmondva Ovidius után Helena elrablását és Ulysses cselét. Az erkölcsi magyarázat Parisban az ördögöt, Helenában az emberi lelket látja, melyet az Trójába, vagyis a pokolba csábít! Hozzánk azonban e példa csak Haller fordításával került át először. A másik nagy példaforrás, Temesvári Pelbárt, pedig Assaracus trójai király városépítéséről beszél, az *Aeneis* második könyvét idézve.¹ Minthogy Vergilius Assaracust nem említi, Katona Lajos Ovidiusra gondol, ki Assaracus fáról, Laomedonról mond el hasonlót. (*Met.* XI. 194.) Valószínűbbnek tartom azonban, hogy Pelbárt a keresztény irodalomban népszerűbb Senecából merített, kinek *Troades* cz. drámájában van szó a városépítő Assaracusról. Egyik történet sem ragadta meg kódexíróink figyelmét, s ez annál különösebb, mert például az antik mondák másik nagy körét, Világbíró Nagy Sándor tetteit, elég gyakran idézik. Úgy látszik ebben a paradicsom ostromlására készülő merész és istenkáromló vállalkozás kapta meg képzelődésüket.

Részletesebben kell azonban szólnunk latinnyelvű irodalmunk két termékéről, Anonymus krónikájáról és Janus Pannonius Homeros-fordításáról.

a) *Anonymus és Dares.*

Ha hitelt adhatunk a Névtelen Jegyző szavának, akkor ő az első írónk, a ki feldolgozta Trója történetét latin nyelven Dares és más szerzők alapján, a mint maga mondja: »Dum olim

¹ Quadragesimale, P. II. Katona Lajos Temesvári Pelbárt példái, 120. sz. (Ért. a nyelv. és széptud. köréből, XVIII: 2.)

in scolari studio simul essemus et in *hystoria troiana, quam ego cum summo amore complexus ex libris Darethis Frigij ceterorumque auctorum, sicut a magistris meis audiueram, in unum uolumen proprio stilo compilaueram, ...*« Nincs is okunk benne kétkedni, hiszen csak iskolai compilatióról van szó. Annyi bizonyos, hogy Daresnek nemcsak nevét ismerte, hanem művét is olvasta: mindjárt munkája elején szószerint átvesz belőle egy egész mondatot s hatására több helyütt ráismerhetünk.¹

Anonymus bevezető sorai még egy érdekes föltevésre adtak alkalmat. A lengyel történetírók Anonymus kijelentése alapján azonosították vele Colonnai Guidót s egyszerűen Guidónak tulajdonították a *Gesta Hungarorum*ot. Ipolyi Arnold belátva e föltevés lehetetlen voltát, egy akadémiai felolvasásában² annak a nézetének adott kifejezést, hogy Anonymus Guido utánzója. Ha ez igaznak bizonyul, akkor kétségtelen, hogy Anonymus IV. Béla jegyzője és csak jóval 1287 után írta meg művét. Toldy Ferencz azonban e föltevést nem tartotta elfogadhatónak s a maga részéről fölveszi a harmadik lehetőséget vagy helyesebben lehetetlenséget: Guido Anonymust plagizálta s magáénak mondja azt a Trójai történetet, a mely Anonymusunk ifjúkori munkája.

A Guido-Anonymus kapcsolatot Marczali Henrik, a IV. Béla-elmélet híve, vetette föl újra³ s igyekezett bebizonyítani, hogy Anonymus Daresen kívül Guidót is fölhasználta. Azonban adatai nem meggyőző erejűek vagy jelentéktelen, stilisztikai fordulatokra vonatkoznak. A jellemző egyezések Daresből is magyarázhatók; így pl. azt állítja Marczali, hogy Zoltán fejedelem rajzához Anonymus Guidóból is vett vonásokat. Anonymus így írja le Zoltánt (*De successione Zulte ducis*): »Fuit enim dux Zulta parum blesus et candidus, capillo molli et flauo, statura mediocri, dux bellicosus, animo fortis, sed in ciuibus clemens, uoce suauis, sed cupidus imperij«. Íme valamennyi vonás összeállítható Dares trójai és görög hőseiből: Hectorem blesum, candidum, bellicosum, animo magnum, ciuibus clementem... Alexandrum... fortem, capillo flauo et molli... uoce suauis, ... cupidum imperij... Menelaum mediocri statura... (Cap. XII—XIII.)

A mi pedig a *quid ultra? quid plura?* fordulatokat illeti, melyeket annyszor alkalmaz mindkét író, Pauler Gyula rámutatott, hogy ez a lüttichi francia-iskola kedves átmeneti formája.⁴

¹ Összeállítva M. Florianus, H. H. F.^o D. II: 246.

² Nyomtatásban nem jelent meg, tartalmát csak Toldy Ferencz *Anonymus és Colonnai Guidó cz. értekezése* alapján ismerjük (T. F. összegyűjtött munkái, VI: 249.)

³ Béla király jegyzője. EphK. 1877: 358 l.

⁴ A magyar honfoglalás kútfoi. Akad. 1900. 390 l.

Később Marczali odamódosította véleményét: ¹ »Sok érintkezési pont van Guido de Columnával... De hogy ezen érintkezés átvételből vagy közös alapból magyarázható-e, azt nem merem eldönteni.« — Nincs is köztük semmi más kapcsolat, mint a közös forrás: Dares.

b) *Janus Pannonius Homeros-fordítása.*

Glaucus és Diomedes találkozása, az *Ilias* VI. énekének ez a kedves epizodja (119—236. sor.) Janus Pannonius simán gördülő latin hexametereiben, ² egyenesen az antik hagyomány kútfejéhez vezet minket. Vele jelenik meg Homeros először irodalmunkban. A fordítás létrejöttének körülményeit Janus barátjához, Galeotti Marzióhoz, intézett levelében kesergi el. ³ Az itáliai tanulóévek aranynapjai után sehogy sem tudott beilleszkedni az elmaradt magyar viszonyok közé, sem könyvei, sem hallgatói és lelkesítői nem voltak, műzsája elhallgatott: »cum aliis occupationibus districtus, tum in hac nostra barbaria, nec librorum copia dabatur, nec qui excitare studium posset, usquam applaudebat auditor.« — Egy latin Homeros, az *Ilias* III—V. könyve, jutott a kezébe; ⁴ neki is kedve támadt ugyanezt megpróbálni, mert hiszen nem akart vele többet: egy kissé gyakorolni a görög nyelvet és hosszú hallgatás után egy kissé ismét verselgetni: »tam Graecas literas, quam versificandi usum, longo tandem postliminio repetere.« Munkája tehát hozzátartozik azon törekvések közé, melyek főként V. Miklós pápa ösztönzésére, a görög írók, elsősorban Homeros átültetésére irányultak. V. Miklós fejedelmi bőkezűséggel jutalmazta fordítóit: Janus mestere, Guarino, ezer aranyforintot kapott Strabo-fordításáért, Filelfónak pedig egy teljes, verses Homerosért sinecurát a pápai udvarban és 10.000 zecchinót ígért. ⁵ Nálunk átment a köztudatba, ⁶ hogy a pápa a fiatal Janust is kitüntette e nemes feladatra való felszólításával (Janus a pápa halálakor, 1455., még csak 21 éves volt). Ez azonban tévedés; az a pápához intézett köszönő epistola, melyet Abel Jenő ⁷ egy drezdai kódexben talált s Janusnak tulajdonított: *Ad Nicolaum V. P. M. de Homero traducendo*, Voigt kimutatása szerint Carlo Marsuppini költeménye, a ki átültette a *Béka-egérharc*ot

¹ A magyar történet kútfeje az Árpádok korában, 1880. 66 l.

² Jani Pannonii Opusculorum Pars I. Traiecti ad Rhenum, 1784.

³ U. o. P. II. 74 l.

⁴ Voigt szerint: Niccolo della Valle fordítása. (Die Wiederbelebung des classischen Altertums, Berlin, 1881. II: 198 l.)

⁵ Voigt i. m. II: 192. Burckhardt, Die Kultur der Renaissance in Italien, II: 204. (Geiger-féle 10. kiad. Leipzig, 1908.)

⁶ Képes Irodalomtörténet³ 1906. I: 131.

⁷ Adalékok a humanizmus történetéhez Magyarországon. 1880. 103 l.

s a pápa buzdítására az *Iliás*ba is belefogott.¹ Munkája folytatásában azonban halála meggátolta.

Bár Janus fordítása nem készült nagyobb igényekkel, érdemes még néhány percre mellette időznünk. A mi Janus figyelmét annyira megragadta a VI. énekben, az főként Belleophon története, majd Glaukos bolondos fegyvercseréje Diomedes-szel, végül az a híres hasonlat (az emberi mulandóság és a hulló falevelek), a mely Janus melancholikus megjegyzése szerint megtaníthatná az embereket arra — s ezzel nyilván saját honfitársai szokására céloz — hogy nincs mit kérkedni az ősök dicsőségével (majorum gloriam iactitare), mikor nemzedékek úgy múlnak el,

Mint őszi fuvalmon fa levele sárgul,
Nesztelen itt-ott már leválik az ágrul...²

A fordítás eléggé sikerültnek mondható, hexameterei híven simulnak az eredetihez és époly könnyen perdülnek tova, mint Janus eredeti műveiben. A hosszú hallgatás nem igen látszik meg rajtok, csak az eredeti naiv fordulatain akad még néha s kénytelen egy színtelenebb kifejezéssel átsiklani rajtuk. Így a hírhedt *δολιχόσκιον ἔγχος* egyszerűen *telum* marad, vagy az a kedves és igazán homerosi dicsekvés:

ταύτης τοι γενεῆς τε καὶ αἵματος εὐχομαι εἶναι,

nála pathetikusabb lendülettel elveszti közvetlenségét:

tanti sublimem generis me gloria tollit.

Jellemző azonban Janus szókincsére és a remekírókban való jártasságára, hogy mennyire benne élt a klasszikusok kifejezőképzete: a hol lehetett egy-egy frázisban vagy sorban, átvesz egy-egy régibb latin fordítás-töredéket. Így pl. a bujdosó Bellerophon sorsát részben Cicero szavaival adja vissza:

*ἦ τοι ὁ καὶ πεδίον τὸ Ἀλῆιον οἶος ἀλᾶτο
ὄν θυμὸν κατέδων, πάτον ἀνθρώπων ἀλειύων.*

Cicerónál (Tusc. Disput. L. III. C. XXVI, 63.):

Qui miser in campis maerens errabat Aleis,
Ipse suum cor edens, hominum vestigia vitans.

Janusnál:

Arva pererrabat comitatus Aleia nullo,
Ipse suum cor edens, hominum vestigia vitans.

¹ Voigt i. m. II: 197. Jegyzet.

² Arany a Buda Halála IX. énekének e szép sorait valószínűleg Vergilius közvetítésének köszönheti.

Irodalmunk mindenesetre büszke lehet e kis töredékre és sajnálhatja, hogy e szép kísérlet nemzeti nyelven csak három századdal később kezdett megvalósulni.

3. A monda XVI. századi irodalmunkban.

Igazi virágzásra Trója históriája nálunk a XVI. században jutott, a mikor a nemzetközi epika annyi más népszerű tárgyával együtt átkerült a magyar irodalomba. Magával Trója ostromával, annak legkezdetétől a város földúlásáig, tulajdonképen csak Hunyadi Ferencz széphistóriája foglalkozik, de részletesen kiterjeszkedik rá két más verses elbeszélés is : a Lévai Névtelen munkája mintegy keretképen alkalmazza Ovidius két heroidája fordításához, továbbá bevezetésül használja. Huszti Péter a maga *Aeneis*éhez. A monda egy-egy epizódját meséli el Tinódi és Csáktornyai Mátyás. Homeros nevének első említését Székely Estván *Chronicájában* találjuk (1559), hol a világ teremtése utáni 2790. évről e följegyzést olvassuk : »HOMERUS a nag poeta ez údebe ell«. Röviden említi Paris tettét, Trója ostromát és Aeneas honalapítását is.

Mindezeket azonban megelőzi egy elveszett *Trójai História*. Legalább azt kell sejtenuünk két nótajelzésből. Az egyiket Szkhárosi Horvát András 1544-ben írott *Kétféle hitről* cz. satírája élén találjuk : *Az Trója nótájára. Avagy : Nagy sok szent írásokról emlék* (RMKT. II : 177.), a másikat Fekete Imrénének 1546-ban szerzett *Az erős és istenfélő vitéz Sámsonról história* cz. bibliás elbeszélése előtt : *Megemlékezzetünk, avagy Trója nótájára* (RMKT. II : 334.). Mindkét munka tizenkettősekben van írva. Dézsi Lajos valószínűnek tartja,¹ hogy ez Tinódi munkája volt, a kinek *Jason-históriája* mintegy bevezetésül szolgálhatott Guido egész regényének verses átültetéséhez. Akármint álljon is a dolog, annyi kétségtelen, hogy már 1544 előtt volt egy *Trójai História*nk.

A magyar földolgozások időrendben, a szerzés és az első ránk maradt kiadás évét tekintetbe véve, a következők :

1. Tinódi Sebestyén : *Jason király*. 1537—38. (Kézirata a Csereyné-kódexben.)
 2. Az elveszett *Trója históriája*, 1544 előtt.
 3. Hunyadi Ferencz. *Historia de Obsidione* . . . 1569. (1577.)
 4. Lévai Névtelen. *Historia continens verissimam excidii Troiani causam*. 1570. (1576.)
 5. Huszti Péter. *Aeneis*. 1582.
 6. Csáktornyai Mátyás. *Erős Ajax és Bölcs Ulisses*. 1592.
- Mellettök számos nótajelzés, kisebb-nagyobb idézetek, hivatkozások, még a lírai költészetben is, tanúskodnak a tárgy rendkívüli kedveltségéről.

¹ Magyar Irodalomtörténeti Értekezések I : 10. 1913. 17 l. (IK. 24 : 271.)

a) *Tinódi Jason királya.*

Dézi Lajos kitűnő és minden részletre kiterjeszkedő tanulmánya után nem szükséges bővebben foglalkoznunk e szerpohistóriával. A kéziratban ránk maradt mű Tinódi fiatalkori dolgai közé tartozik s valószínűleg a 30-as évek legvégén készült. Bár nyomtatásban csak a legújabb időben jelent meg,¹ elég népszerű volt már a maga korában, nótául ketten is választják.² Tinódinak ugyan volt némi deákos műveltsége, ismerte Vergiliust, kinek *Eneidését* e munkájában is említi (263. sor). Még pedig nemcsak névről ismerte, hanem, a mint más nyomok mutatják,³ tartalma szerint is, mindamelllett Jason-históriája nem a klasszikus hagyományon⁴ alapszik, hanem Guido regénye első részének fordítása. Főtárgya az, hogyan szerzi meg Jason az aranygyapjat; csak röviden, befejezésül említi Medea hűtlen elhagyását. Lehet, hogy Guido átültetését tovább is folytatta, mert hiszen nem önmagáért érdeklí Jason és Medea története, hanem Trója »romlásának fundamentomáról« akar írni.

Tizenkettesekben írott, 85 strófás⁵ elbeszélése az események egymásutánjában szorososan ragaszkodik az eredetihez, de különben elég önálló átültetés. Megőrizte az eredeti erkölcsi tendenciáját s ezt még azzal fokozta, hogy a kényesebb erotikus helyzeteket nem színezi ki annyira, mint Guido, hanem lehetőleg elkerüli; megtartotta annak középkori, lovagi jellegét: Peleus (helyesen Pelias) »új udvart« tart, Media »kis apród«-jával izen Jasonért (Guidónál vénasszony a közvetítő) s egy látatlanná tevő »akates«-köves gyűrűt ajándékoz neki.

Máskülönbén elhagyja az eredeti hosszás leírásait, retorikus beszédgyakorlatait és tudákos kitéréseit, a mi eléggé mutatja az elbeszélés szerkesztéséhez való érzékét, hiszen e részletek Guido eredeti toldásai, s így Tinódi egészen öntudatlanul megközelíti a Benoît-féle lovagi eposz kerekdedségét. Bár ifjúkori műve, nyelvében és verselésében nem gyöngébb többi munkájánál, sőt a tárgy változatos és érdekes voltához mérten sok tekintetben élvezhetőbb, mint későbbi nagyon is egyforma hadi krónikái. Tegyük még hozzá, hogy vele nemcsak a Trója-

¹ RMKT. III: 364. és Dézi id. m.

² Tar Benedek *Házasságról való dicsíret cz.* versezete (1541. RMKT. II: 153) és Szegedi Gergely XXIX. *Psalmusa* (1569., RMKT. VI: 222.)

³ Dézi L. Tinódi Sebestyén, 6 l. (M. Tört. Életrajzok, 1912.)

⁴ Főként Ovidiusból ismerték (Met. VII. és a XII. Heroida.)

⁵ A versejekben ezt olvassuk: SEBASTIANWS LITERATWS DE THINOD CWM SINISSTRA MANWS GRIOI [!] WWLNERE IN DOMBOWAAR CRWCIARETWR FECIT E. Ha az érthetetlen GRIOI szót GR[AV]IO[R]lnak magyarázzuk, akkor a 47. strófa után (188. sor) két szakos, a 49-ik szak után (196. sor) egy szakos lacunát kell feltételeznünk, a mi az értelemről is kiderül: miután Medea tanácsot ad Jasonnak, így folytatja (189. sor): »laffont az Medya kezde igen kerny...« Ugy látszik, hogy Jason felelete kimaradt. Eredetileg tehát 88 strófa lehetett a vers.

regény szólal meg először magyar nyelven, hanem ez egyszerűen első széphistóriánk, melyet csakhamar követ a magyar verses epikának gazdag és változatos termése.

b) *Hunyadi Ferencz széphistóriája.*

Hunyadi Ferencz művével¹ a Trója-história a maga teljességében bevonul a magyar irodalomba. Egyszerűsége miatt jórészt ennek köszönheti a tárgy nagy népszerűségét a XVI—XVII. században, a miről számos kiadása tanúskodik,² jóllehet ezt a sikert sem tartalmával, sem előadásával meg nem érdemelte. Szerzőjének Sándor István (*Magyar Könyvesház*, 36. l.) egy Dálnoki Jánost nevez meg, utána Toldy is (A Magyar költészet Zrinyiig. 1854. 137 l.) Dálnoki János kolosvári deákot említi; mi alapon, nem tudjuk. Szabó Károly azonban kimutatta (RMK. I. 130. sz.) a história VI. részének versfőiből, hogy az igazi szerző: »Franciscws Hwniadinws«,³ a kiről tudjuk, hogy Báthory István, majd Zsigmond tudós, humanista orvosa volt.⁴

A széphistória hat részben Trója egész történetét adja,⁵ Páris születésétől Aeneas meneküléséig. Nagyrészt középkori felfogással, hiszen ő is Hesione elrablását és Trója első feladulását jelöli meg a háború okául; Paris ítéletét és Juno haragját teljesen mellőzi, ámbár sokat merített Vergiliusból és Ovidiusból. Maga sem győzi eleget emlegetni, hogy »sok cronikác«-ból szedte össze anyagát; ezt helyesen úgy kell értelmezni, hogy

¹ Teljes címe: Hiftoria | DE OBSIDIONE | DECENNALI ANTIQVISSIMAE ET | EXCELSISSIMAE VRBIS TROIA- | NAE ATQVE RVINA MEMORA- | BILI. tc. | Az | REGI ES HIREB | NEVES TROIA VÁRASÁNAC TIZ | ES*TENDEIG VALO MEG S*AL- | LASÁRÓL, ES RETTE- | NETES VESEDEL- | MEROL. [!] Az Mátyás Király *Hiftoriajának nolaiára.* | Nyomtatott COLOSVAROT Heltai Gaf | parné műhelliében, 1. 5. 77. ES* | TENDŐBEN.

² A XVI. századból 4, a XVII.-ből 6, a XVIII.-ból 3 kiadását ismerjük. Utolsó kiadása tudtommal az 1776-i. (Petrikben nincs említve, de megvan a sárospataki könyvtárban. Harsányi István szíves közlése.)

³ A Dálnoki János mindamellett máig is tovább kísért: P. Thewrewk E. Ilias-fordítása (1906.) bevezetésében XVII. l., Kempf József középisk. szemelv. Ilias-kiadásában (1899.) 86 l.

⁴ Életrajzi adatai és egyéb latin művei: Szinnyei, Magyar Irók Élete, IV: 1429. Szabó K. RMK. III: 750, 773, 722, 757. Apponyi Magyar von. külf. nyomtatványok. I: 500. II: 659, 660.

⁵ Eddigél csak Toldy (i. m.) és Bodnár Zs. (M. Irod. Tört. I: 347) foglalkoztak kissé részletesebben vele. Az utóbbi azonban egy furcsa tévedést követett el, azt állítja ugyanis: »Itt [a végén] a költő a compositio teljes hiányával szövi be Páris szerelmének támadását, közli hosszú levelét Ilonához s e nagyon érzéki levél után minden átmenet nélkül festi tovább a város megsemmisültét. . . « — Bodnár nem vette észre, hogy a múzeumi példányba (RMK. 135.), a melyet használt, itt egy másik széphistóriából, a Lévai Névtelen I. kiadásából, került bele három levél, melyeknek különben is egészen más a betűtípusa. A kompozíció hiánya tehát nem annyira a szerző, mint inkább a könyvkötő rovására irándó!

inkább sokféle krónikából; munkáján meg is látszik, hogy a különböző eredetű, más-más fölfogásra valló anyagot már heterogén származásánál fogva sem bírta szerves egységbe illeszteni.

Az első részben Paris ifjúságát és Helena elrablását mondja el. *Paris ifjúsága* a monda középkori földolgozásainak legérdekesebb és legproblematikusabb része. A megindító eseményt, Hecuba vészes álmát Paris születése előtt, az égő fáklyáról, mely az egész várost lángba borította, Ovidius XV. heroidájából (*Paris Helenae*) ismerjük:

Illa sibi ingentem visas sub imagine somni
 Flammiiferam pleno reddere ventre facem;
 Territa consurgit metuendaque noctis opacae
 Visa seni Priamo, vatibus ille refert;
 Arsurum Paridis vates canit Iliion igni:
 Pectoris, ut nunc est, fax fuit illa mei! . . .¹

Ezután azonban nyilvánvalóan lacuna következik, mert Paris kitételéről és további sorsáról nem beszél, csak a híres ítélettel folytatja tovább a történetet. Annál többet tud róla azonban a középkori földolgozók egy része: a gyermeket kiteszik, a királyi pásztorok titokban fölnevelik, Paris deli ifjúvá serdül, s kivált a nyilazásban tűnik ki. Egy ízben ismeretlenül bátyjával, Hektossal, megvív, de ez majd életébe kerül, ha közben rá nem ismernek. (A fölismerés motivuma különböző.)

Dares, Dictys, Benoît és Guido e változatról nem tudnak, ellenben egyértelműen, bár ez egyes részletekben eltérő alakítással, előadják a legkülönbözőbb középkori szerzők: Simon Capra Aurea latin *Iliasa*, a már említett spanyol, ó-északi, középanyol, szláv feldolgozások, Würzburgi Konrád, több olasz munka,² hozzátehetjük még Hunyadi és Huszti széphistóriáit a mi irodalmunkból, melyek arról tanúskodnak, hogy az epizód még a XVI. században is a köztudatban élt. Mivel ezek nagyrészt egymástól függetlenül jöttek létre, a legtöbb kutató egy elveszett, közös latin forrást vesz föl, melynek nyomai még megtalálhatók Ovidius és Vergilius magyarázóiban. Dunger (i. m. p. 47.) egy 1482-i velencei Heroida-kiadás széljegyzetét idézi: *Paris palaestra et sagittatione valuit: qua Hector superatus: ira percitus Paridem trucidasset: nisi sibi fratrem a pastore regio, qui illum educarat esse agnovisset.* Greif pedig (i. m. III. §.) Serviusnak az *Aeneis* V: 370 sorához fűzött magyarázatára és Hyginus 91. meséjére³ hivatkozik, melyek azonban kissé eltérnek. Serviusnál: *Sane hic Paris (secundum*

¹ Teubner-kiadás, ed. R. Ehwald, 1910. I: 130 l. Epist. XV: 46.

² Greif i. m. 105—111. §. Gorra i. m. 320—329 l. Wesselofsky ism. *Romania*, XVIII: 302.

³ Hyginus fabuláját irodalmunkban Dugonics használta föl a *Trója veszedelmében*, 56—59 l.

Troica Neronis) fortissimus fuit, adeo ut in Troia agonali certamine superaret omnes: ipsum etiam Hectorem, qui cum iratus in eum stringeret gladium, dixit se esse germanum, quod allatis crepundiis probavit, quia habitu rustici adhuc latebat. Elkerülte azonban figyelmüket az *Ubertinus*-féle, a XV. és XVI. században nagyon kedvelt Ovidius-kommentár, mely részben *Servius*ra is hivatkozva, az I. heroidához (*Penelope Ulyssi*) fűzött glosszáiban elejétől fogva előadja a trójai háború okait. Mivel mind Hunyadi, mind a Lévai Névtelen és Huszti Péter, sőt valószínűleg Gyöngyösi is használta, közöljük az egész részt (kiemelve a Hunyadi által használt helyeket):

Argumentum epistolae I.¹ Ad Pelei Aeaci filii et Thetidis nymphae eius uxoris nuptias, . . . diis omnibus ac deabus praeter Discordiam inuitatis: illa indignata accumbentibus cum Joue, Junone eius uxore et Pallade et Venere: in medium earum coniecit pomum in quo scriptum erat: Detur pulchriori! Cumque (ut est muliebris opinio) de pulchritudine propria audax et temeraria: quaelibet earum se pulchriorem diceret, neque Juppiter vellet de hac re iudicare, ne aut uxorem aut filias offenderet, eas remisit ad Paridem, qui educatus apud pastorem tunc armenta in Ida seruabat. A quo iussit eas petere huius contentionis iudicium et determinationem. *Cum Hecuba, Priami uxor, Paride grauida esset, somniauit se parere facem, quae totam Troiam incendio corriperet. Haruspicum responsis et numinis oraculo Priamus cognouit oriturum sibi filium ex Hecuba qui patriae esset futurum incendium. Quare iussit uxori, ut quicquid pareret, interficeret: illa, cum puerum, qui postea Paris dictus est, peperisset, pietate mota, non sustinuit eum interficere, sed facta eius mortis simulatione decepto Priamo, iussit eum regis pastoribus tradi, qui puerum alerent. Itaque ut pastoris filius . . . in pecorum et armentorum custodiis nutritus est, Oenones nymphae confugio usus. Ad hunc igitur in Idaeis vallibus armenta servantem cum tres deae accessissent, seorsum cum eo quaeque locutae pollicitationibus, ut saepe in iudiciis fit, corrumpere tentauerunt. Nam Juno, ut est deorum regina, divitias et regna, Pallas gloriam, sapientiam et rerum omnium cognitionem, Venus autem voluptatem et pulcherrimae in toto orbae terrarum mulieris usum et possessionem promisit. Quas auditas Paris iussit ante se nudas adesse ut certius de earum pulchritudine iudicium afferre posset et demum Veneris promissis magis captus pro ea sententiam tulit. Post aliquantulum temporis cum agonale certamen illic celebraretur, Paris qui fortissimus erat, ad illud accessit. In quo cum omnes et ipsum Hectora superaret, Hector ira succensus cum stricto gladio tanquam pastorem eum esset interfectorurus, Paris se eius germanum con-*

¹ Az 1505-i parmai kiadásból: Epistole Heroides Ouidii . . . commentariibus Antonio Volsco et Ubertino Crescentinate. (A rövidítéseket feloldottam.)

fessus est, quod ut Servius scripsit, allatis crepundiis probavit, cum adhuc sub pastoris habitu lateret... Recognitum igitur filium suum Priamus Paridem recepit in domo, tanquam tanto tempore functus esset fato et periculo, quod ex eo imminere audierat. Qui mox aliquot navibus aedificatis Spartam nauigavit, ubi cum a Menealo, Agamemnonis regis Graecorum fratre, hospitio exceptus fuisset, deinde Menelao contigisset in Cretam proficisci, ille perfidus hospes Helenam, Menelai uxorem, Jovis ex Laeda filiam, omnium mulierum speciosissimam, in amorem suum sollicitatam, abduxit ad Troiam.

Hunyadi ugyan Peleus és Thetis lakodalmát s az isten-nők versenygését elhagyta belőle, de ez a tudákos józanság az egész munkáján végigkíséri: a divina machinatiót nem ismeri, azonban az álmoknak, jóslatoknak annál több szerepet juttat. Elbeszélése különben több oly részlettel bővelkedik, melyek egyik nyugati földolgozásban sincsenek: Priamus szolgálí nála Parist nem páztoroknak, hanem egy szegény embernek adják megörzés végett; a kis Alexander gyermektársaival is viadalokat rendez s 17 éves korában dobbal, trombitaszóval vonul be Trójába, hogy Hektorral megmérkőzzék. A viadal is sok eredeti vonást mutat: Paris leesik lováról, Hektor a pázsithoz sujtja, arczul csapdossa, majd megkötözve atyja elé viszi. Priamus magához hivatja a fiú nevelőapját, a ki elmondja eredetét.

Vajon e kiszínezett részleteket Hunyadi saját inventió-jának kell-e tulajdonítanunk, vagy egy elveszett latin válto-zatra mennek-e vissza, azt nem lehet eldönteni. Még a leg-több hasonlóságot a már említett olasz Armannino-féle *Fioratá*-val mutatja.¹ Hunyadi sokat járt külföldön, a padovai egye-temen tanult, lehet, hogy onnan hozta magával a történetet, melyet emlékezetéből sokkal groteszkebbül adott vissza.

Az első rész további eseményeiben a Dares—Dictys-féle történehez csatlakozik; elmondja Hesione rabságát, Antenor hiábavaló követségét Telamonhoz, Priamus bosszúját: Paris három sereggel: »veres, fejér és tiszta kékkel«, Spárta tarto-mányába, Lacedemon városába indul, hol Menelaos, Helena »jegyese«, szívesen fogadja. Közben Menelaost Mycenébe hívják, egy afrikai tartományon osztozkodni; Paris a gazda távol-létét arra használja föl, hogy Helenát egy ünnep alkalmával a város melletti kis kápolnából elrabolja.

Bármilyen önkényesnek látszik is Hunyadi combinatiója, a főbb vonásokban Dares elbeszélésére lehet ráismerni (cap. 3.): »Laomedon ab Hercule occiditur, Telamon primus oppidum Ilium intrauit: cui Hercules virtutis causa Hesionam Laome-dontis regis filiam dono dedit.« (Guidónál a leány neve: Exiona.)

¹ Gorra, i. m. 539 l.

Nála olvasunk Antenor követségéről is (cap. 4.), nincs azonban szó a követek megöléséről, a mi teljesen Hunyadi rovására irandó, mert később megfélelkezve róla, újra beszél Antenorról, mint a ki Aeneas-szal együtt még Trója pusztulását is túlélte. Önkényes változtatás az is, hogy Helenát Menelaos *jegyese*nek mondja,¹ míg másutt mindenhol a felesége (az egy Husztit kivéve, a ki ebben, úgy látszik, Hunyadit követte). Daresre (cap. 9.) vezethető vissza Paris három serege (de a színek nélkül), továbbá Helena elrablása a templomból (c. 10.), míg Dictysnél, Guidónál és Ovidiusnál csak szöktetésről van szó.² Eltérés azonban: Menelaos szíves fogadása, a Mycénébe való utazás, a *Spártából* való elrablás. Daresnél Menelaos már Páris megérkezése előtt utazott el Nestorhoz, s Helena nem Spártában, hanem Cytherea szigetén találkozik Párisal. Az eltéréseket Dictysből kell magyaráznunk, a kinél: »Alexander... *Spartae* in domum Menelai *hospitio receptus*, indignissimum facinus perpetraverat. Is namque ubi animaduertit regem abesse, quod erat Helena praeter caeteras Graeciae foeminas miranda specie, amore ejus captus, ipsam multasque opes domo ejus aufert.« (Lib. I: 3.) Belőle származhatik az afrikai tartományon való osztozkodás is: »ad dividendas inter se Cretei opes, Cretam convenere.« (Lib. I: 1.) Hunyadi földrajzi ismeretei szerint, úgy látszik, Kréta szigete Afrikához tartozott, mert később is (az V. részben) Merion *krétai* királyt hazaküldik *Afrikába* segítségért.

A széphistória II—V. része a görögök hadbaszállását és Trója ostromát éneкли meg, Aeneas és Antenor árulásáig. A sok harcz, bajvívás, les, kirohanás, ostromlás elég tarka változatban, érdekes epizódokkal élénkítve követi egymást, bár hiányzik belőle a kellő tagoltság, s gyakran elveszítjük az áttekintést. A szerkesztés nem erős oldala Hunyadinak. A mi forrásait illeti, ezúttal elhagyja Darest és Dictyst s főként Guidóból merít. Fordításról vagy szószerinti átvételről itt sem lehet szó. Hunyadi az előadásban teljesen önálló, Guido bőbeszédű és rengeteg apró részletekben bővelkedő elbeszéléséből csak a legkiemelkedőbb mozzanatokot veszi át. Még az események sorrendjében is nagyon önkényesen jár el s különösen feltűnő Penthesilea és Neoptolemus korai szerepeltetése (a III. részben), míg az antik forrásokban amaz csak Hektor halála után, emez pedig atyja, Achilles eleste után vegyül a küzdelembe. Önkényes továbbá az a sok számadat, melylyel a hadbavonuló görögöket s az egyes csaták hőseit nyilvántartja. Dares csak a görög hajók számát (c. 14.) és az egész ostrom

¹ Bár még a XVI. században előfordul a *jegyyes* feleség értelmében, NyTSz. II. 30.

² Vergilius szintén rablásról beszél: Me duce Dardanium Spartam expugnavit adulter. (Aen. X.)

folyamán elesettek végösszegét jelöli meg (c. 44.), azonfelül csak általánosságban olvashatjuk majd mindennap és minden caputban: multa milia cadunt. Guido részletesebb adatokat közöl, de számai csak néha egyeznek meg Hunyadiéival, a ki, úgy látszik, legtöbbször saját hozzávetéséből állapította meg pontos összegeit; lehet, hogy ezzel históriája valóságosságát akarta fokozni. Ulyssesről például kijelenti, hogy 53 ezer gyalogossal, 47 ezer lóval és 120 trombitással indult útnak.

Guido mellett az egyes érdekes epizódokat a klasszikusokból merítette, de az ellentétes adatokat egyáltalában nem igyekezett kiegyenlíteni. Néha az antik hagyománynak ad elsőséget (pl. Troilus halálánál), néha, mint Achilles jellemzésében, teljesen a Dictys—Guido-féle állásponton marad. Rokonszenve inkább a trójaiak felé vonzza: legnagyobb hőse Hektor, a ki a gyáva Achillest többször megfutamítja, míg ez lesből, orvul le nem nyilazza; Trója pusztulását is csak két trójai árulásának köszönhetik a görögök.

Mellőzve az aprólékos, színtelen részleteket, melyek hovátartozása úgy sem állapítható meg pontosan, csak a legjellemzőbb epizódokat válogatjuk ki.

A második részben Guidóból való Trója városának, Priamus és Hektor palotájának leírása, továbbá az első görög hős, Protesilaos, eleste Hektor kezétől (Dictysnél Aeneas öli meg, L. II: 11.); ugyanitt megegyeznek a számadatok is: hétezer görög áll százezer trójaiával szemben, végül Patroclus halála, ez előtt azonban kétévi időközt vesz föl (mint Daresnél: praelium post biennium repetitum est, c. XX.), míg Guidónál Hektor Patroclust mindjárt a második harcban ejti el.

Ovidiusból származik a *Cygnus*-epizód, melyről Dictys csak ennyit tud: »Achilles congressus cum rege (sc. Cygno), eumque et magnam vim hostium interficit.« (L. II: 12.) A párviadal egyes részei megegyeznek a *Metamorphoses* XII. könyvének leírásával (65—145. sor), azzal a különbséggel, hogy míg Ovidiusnál *Cygnus* fegyver nem fogja, s azért Achilles a földre tiporva megfojtja, addig Hunyadinál Achilles, miután gyáván megszaladt *Cygnus* elől, »számszeregyet« ragad s ágyékba lövi. Szóval Hunyadi annyira következetes marad Achillesnek a Dictys—Guido-féle hagyományból átvett jellemzéséhez, hogy kedvéért a klasszikus hagyományt is eltorzítja. Csak Ovidiusból meríthette továbbá Antilochus és Hektor párviadalát (I. heroida: Penelope Ulyssi, 15. sor), mert Dictysnél Memnon ejti el Nestor fiát. (L. IV: 6.)

Vergiliusból (Aen. I. 469) és a hozzáfűződő Servius-féle kommentárból¹ vette át Rhesus trák királynak történetét,

¹ Teubner-kiad. Servii grammatici qui feruntur in Vergilii carmina commentarii. Rec. G. Thilo et H. Hagen. Vol. I. Fasc. I. p. 150. Régi kiadása: P. Vergilii Maronis Bucolica, Georgica, & Aeneis cum veris commentariis Tib. Donati & Servii Honorati, Basileae, 1551.

mely végső forrásában Homeros híres *Doloneia*jára (II. X.) megy vissza, míg Ovidius (Met. XIII. 249) és Dictys (L. II : 44) csak röviden, részletek nélkül érintik.

Sarpedon vitézkedéséről s a trójaiaknak a Simoisig való szorításáról mind Vergilius (Aen. I : 100), mind magyarázója csak rövid említést tesz, ellenben szól róla Homeros (II. V. 470, XII : 292.). Minthogy később is több jellemzőbb vonás Homeros hatására mutat, föl kell tennünk, hogy Hunyadi olvasta az *Iliast*, természetesen nem a görög eredetit, hanem valamely latin fordítását, a milyen a XVI. század folyamán már több keletkezett.¹

A *harmadik* rész már a háború ötödik évébe vezet bennünket, a mi ismét Dares időszámításából magyarázható (c. XXII.). A továbbiakban Hunyadi a prózai krónikákat mellőzve, inkább a klasszikus hagyománynak enged nagyobb érvényesülést.

Mind Vergilius (Aen. I. 489.), mind Ovidius (Met. XIII. 576.) s a hozzájuk fűződő magyarázatok megemlékeznek Memnonról és szerezsen hadáról, de harcaik részletei már Hunyadi képzeletében termettek. Itt sem szerez magának Achilles valami nagy dicsőséget, mikor a kemény küzdelemben fáradt hőstre támad és megöli. Vergiliusból (Aen. II : 341) ismerte Hunyadi Choroebus alakját, ki Cassandra iránti szerelméből nyolczezredmagával érkezik a trójaiak segítségére.

Több vonás emlékeztet Homerosra : Ajax hősködése két lándzsával (*δύο δοῦρε τιπέσσων*) Sarpedont és Hektort idézi figyelmünkbe, kik így vívnek Ajax ellen (II. XII.). Ajax meghátrálása Hektor elől és a hajók felgyújtása az *Ilias* XV. énekének tárgya. Aeneas veszedelméről a XX. ének tesz említést ; Achilles párviadala Sarpedonnal, ki a czombján megsebesül, az V. éneket juttatja eszünkbe, a hol Sarpedon ugyanígy jár Tlepolemos-szal. Arról, hogy Hektor Menelaost is leveri s csak »hadnagyai« tudják előle elragadni, nem tud Homeros, bár a XVIII. énekben nála is kénytelen Menelaos Hektor elől meghátrálni.

Ez epizodok egy része a prózaíróknál is előkerül, de sokkal halványabban és részletek nélkül, sőt néha épen ellenkező adatokkal : Dictysnél nem Ajax hátrál meg Hektor elől, hanem épen Ajax kergeti őt vissza, (L. II : 42.) Daresnél a hajók fölgyújtása csak Hektor halála után történik (c. 28.). Megegyezik ellenben Dares-szel a görögök előnyomulása a trójai falakig (c. 35.), de Hunyadinál itt egészen önálló, eredeti részleteket találunk : egy ízben a görögök a »város külső kerítését« megveszik, a városba is behatolnak, de Hektor kiveri őket, más alkalommal a város köré töltést emelnek, az árokba

¹ Graesse, Trésor de livres rares et curieux, III : 332.

»boronákat« hánynak, Achilles a mirmidonokkal betör, míg Hektor Penthesilea segítségével újra ki nem űzi őket.

A *negyedik* részben csak Achilles és Hektor eredménytelen viaskodásai emlékeztetnek Guidóra, kinél négyyszer is megütköznek. Egy ízben Hektor már-már foglyul ejti Achillest, ha Diomedes ki nem szabadítja (Bellum IV, [h 3 v.], máskor Achilles megfutamodik előle (Bell. V. [h 5 v.]). Hunyadi itt is túloz Hektor javára : Hektor súlyosan megsebesíti Achillest, megölhetné, de megszanja és kegyesen hazabocsátja.

Az ének nagy részét Penthesilea vitézkedése foglalja el ; forrása Dictys mellett (L. 10 : 2), a Servius-féle kommentár (ad Aen. I : 490), míg Daresnél és Guidónál nem Achilles, hanem Neoptolemus öli meg, már Achilles halála után (Dares, c. 36. — Guido *Penthesilea* c. fejezete). Ellenben sehol sem találjuk nyomát annak, a mit Hunyadi az amazonok frigybontó nyíláról (Homerosnál Pandarus, Il. IV.), az amazonok pusztulásáról és kilencz amazon eleven megnyúzásáról költ. Ugyancsak eredetiek a frigykötési áldozásnál mutatkozó jelek (két fejér galamb, sólyom, sas), melyekre csak halványan emlékeztet Guido sasa egy áldozatnál (*Captio Troie* cz. fejezetben, m 4) és Homeros (Il. II.) meg Vergilius (Aen. XIII.) hasonló madárjósatai.

Homerosból való (Il. VII.) azonban Ajax és Hektor páros viaskodása ; itt olvashatta Hunyadi a kilencz vitéz kisorrolását, a sorsnak Ajaxra való esését (futólag említi Ovidius is, Met. XIII.), de már a viadal lefolyását saját groteszk képzeletének kell tulajdonítanunk : Hektor »szép festett lovon«, Ajax ellenben »egy nagy elefánton« jelenik meg ! Míg Homerosnál a viadal eldöntetlen, addig Hunyadi a diadalt kedves hősenek, Hektornak juttatja, a ki levágja az elefántot, le Ajaxot, de megkegyelmez neki. Homerosból származik továbbá (Il. V.) Aeneas és Diomedes bajvívása, mely Aeneas megsebesülésével végződik. Sarpedont Hunyadinál Achilles öli meg, ebben eltér összes forrásaitól. (Daresnél Palamedes, c. 28 ; Guidónál szintén, Bell. X. [k, 4 v], Dictysnél Patroclus, l. III : 7, ugyanígy Homerosnál, Il. XVI. és Serviusnál, ad Aen. I : 100.)

Az *ötödik* rész eseményekben a leggazdagabb : Hektor és Achilles halálát s Trója elárulását adja.

Hogy Achilles jellemzésében következetes maradjon, itt ismét Guido után indul, kinél Achilles Hektort orvul »melybe ökleli« (Haller fordítása, Bell. VIII. [i 4 v]), mikor az egy görög fejedelmet épen meg akar kötni a földön. (Dictysnél csak ennyi : ex improviso interficit, III : 15.) Hunyadi még jobban ront a rajzon, Achilles előbb megfut Hektor elől, majd elrejtőzik s »tatár«-íjából, mérgezett nyíllal torkon lövi ; Hektor még haldokolva is fejbe csapja és megfutamítja. (Guidónál

Paris lövi le Palamedest mérges nyíllal, ugyancsak ő Achillest is rejtkehelyből.) Nincsen szó azonban Guidónál Hektor meghurcolásáról, sem Piamus követségéről és a holttest kiváltásáról.

Viszont ugyancsak Achilles befekettése kedvéért tér el Guidótól s Vergiliust követi (Aen. I: 474) Troilus meggyilkolásánál: Hunyadinál ugyanaz a »szegény gyermek«, mint az *Aeneis*ben: infelix puer atque impar congressus Achilli. Míg Troilus Guidónál Hektor után a leghatalmasabb hőse a trójaiaknak, kit szintén orvul öl meg Achilles s meg is hurcolja. Guido ez alkalommal alaposan leszólja Homerost, hogy Achillest oly nagy hősnek merete rajzolni.

Guidóból való még Thoas fogságba ejtése (Bell. IV. [h 4 v.]), továbbá Hektor temetése és Achilles halála Paris nyilától. Achilles így elnyeri nála méltó büntetését, ép olyan orvtámadás áldozata lesz, mint a milyennel ő ejtette le Hektort és Troilust. Elhallgatja azonban szerzőnk Achilles és Polyxena szerelmét, a mint a véres harczok közepett teljesen megfeledkezik az eposznak ez ősi motivumáról; ő még nem tanulta meg a régi epigrammából, mint Zrinyi, hogy »nem egyenetlen az szerelem vitézséggel«. Végül Guidóból való Trója elárulása: Hunyadi ugyan nem nevezi meg Aeneast és Antenor-t, csak »két úr«-ról beszél, kik »az Tróját elárulták vala«.

Klasszikus reminiscencia a már említett Troilus-epizodon kívül: Ajax és Ulysses versengése Achilles fegyvereiért és Ajax öngyilkossága (Ovidius, Met. XIII., Daresnél Paris öli meg Ajaxot, c. 35., Guidónál pedig Ulysses orvul gyilkoltatja meg Trója pusztulása után), Ulysses megebesülése és Nestor veszedelme (Homeros, Il. XI. és VIII.), Hektor meghurcolása, Priamus követsége és a tetem kiadása (Homeros, Il. XXIV.), végül Achilles pajzsának leírása (Il. XVIII. és Met. XIII.), melyhez a *tollas buzogányt* is hozzáteszi Hunyadi, ki magyarnak e nélkül bizonyára nem tudott elképzelni egy rendes panopliát:

ő payfisa oly igen nehéz vala,
Hét ökör bõrrel borítottác vala,
Égh forgafát rayta meg irtác vala,
Tollas Buzganyát fel nem biriác vala.

Eredeti toldás az amazon-férjek megérkezése, kik feleségükért akarnak bosszút állani, Priamus riasztó álma Hektor halála előtt (Guidónál és Daresnél, c. 24., Andromache lát álmot), végül az elmaradhatatlan moralizálás:

Példa lehet Troia minden embernek,
Felettéb ne hidgen vak Izerenczénec,
Határt vetet Isten ő életénec,
Ellene nem álhat végezélsénec.

A *hatodik* rész Trója pusztulását írja le ; ezúttal szorosabban ragaszkodva a híres *vergíliusi* hagyományhoz (Aen. II.), de erősen rövidítve elmondja a faló történetét, (hogy ezer katona fért el benne, azt Guidóból vette), a görögök elrejtőzését Tenedos szigeténél, Sinon cselét, Laokoon intését (a kígyók nélkül) :

Sőt bolondoc vattoc nagyon kiáltá,
Troiajac nincz ezetek aßt mondá,
Erös Dardaiát hirtelen raggadá,
Az Lò ódalába Dardát el rontá.

Vergiliusnál (II : 42—53.) :

... O miseri, quae tanta insania, cives! ...
sic fatus validis ingentem viribus hastam
in latus inque feri curvam compagibus alvum
contorsit.

Következik a »kerítés« lerontása, a ló behurczolása :

NégyBer az fegyueres meg zördült vala,

Vergiliusnál (II : 243.) :

Utero sonitum quater arma dedere.

Majd a görögök betörése, Aeneas álma, Panthus :

»Bizony el iöt már vtolfo vdeie,
Troia váránac Izörnyü vezzedelme ...«

Vergiliusnál (II : 324.) :

Venit summa dies et ineluctabile tempus
Dardaniae ...

Végül Aeneas és társainak küzdelme, Androgenus felkonczolása, Cassandra, Mygdonides eleste, Priamus halála Neoptolemus kezétől, Aeneas menekülése.

Egyes epizódokkal itt is tarkázta elbeszélését. Dictysből vette Páris halálát Philoctetes nyilától (L. IV : 19.), az *Aeneis* VI. könyvéből Deiphobus szörnyü megcsonkítását, végül az I. énekből (247 sor) Antenor menekülését, ki »Pádua városát rakatta«.

E lön azért à Görögnc haragia,
Szép Troiának rettenetes röláfa,
Egy hituán aßBony mia pußtuláfa,
Kinec reánc csak az hire marada.

Összefoglalva tehát a mondottakat, látjuk, hogy a prózai források, Dares, Dictys és Guido, mellett erősen érvényesül művében a régi hagyomány : Ovidius, Vergilius és ezek magyarázói, Ubertinus, Regius, Donatus és Servius, sőt ez az első munka irodalmunkban, mely Homerost is fölhasználta. Lehet,

hogy ismert egy elveszett latin elbeszélést is, melyből Paris ifjúságát merítette.

Különben fölfogás dolgában teljesen a középkori szellemnek hódol, nemcsak Achilles jellemzésében, hanem abban a félszeg józanságban is, melylyel kerüli az isteni beavatkozást, de annál több teret enged a jóslatoknak, álmoknak, babonás jeleknek. Igazi fia századának; át van hatva a humanista műveltségtől, latinul is versel, de még féllábával a középkorban áll: hiányzik belőle a kritikai érzék, nem tud különbséget tenni az apokryph férczművek s az antik hagyomány fenséges alkotásai között. Mint orvos és természettudós félve kerül minden költői fictiót, nem hisz az aranyos Aphroditében, de az augurok ostoba madárjóslatait bölcseségnek véli. Nem költeményt, hanem krónikát akar írni, kora szokásához híven versben, s mindent elkövet, hogy epikai hitelét még hamis számadatokkal is emelje, végül az egészét bevonja az erkölcsi oktatás olcsó mázával.

Előadás, nyelv, verselés tekintetében nem emelkedik Tinódi fölé; nagy, meg nem érdemelt népszerűségét csak tárgyának köszönheti. Versformája: *Az Mattyás Király Historiáinak notaiára*, Görcsöni Ambrus Mátyás-krónikájából való,¹ vagyis ugyanaz az a négyrímű, döcögős tizenegyes, melyet csak ritkán tagol a metszet két félsorra (6+5).

Hunyadi históriájának két érdeme van: elsőnek honosítja meg és teszi kedveltté a tárgyat a magyar irodalomban, s első írónk, a ki Vergilius és Ovidius mellett Homerosból is merít.

KIRÁLY GYÖRGY.

¹ Minthogy Hunyadi 1569-ben írta históriáját, nem állhat meg Szabó Károly állítása (RMK. I: 311), mely Görcsöni legrégebb kiadását 1574-re teszi (Debreczen), hanem ennek még 1569 előtt kellett megjelennie vagy legalább kéziratban megírva lennie — ha csak nem tesszük föl, hogy a nótajelzést a Trója-história 1577-es kiadására a nyomdász rakta föl. Szilády Áron is régebbnek gondolja Görcsöni első kiadását s körülbelül 1567/8-ra teszi szerzésének idejét. (IK. VI: 444, jegyz.)